

ІВАН ФІЛІПЧАК

ІВАНКО

БЕРЛАДНИК

Іван Филипчак

ІВАНКО БЕРЛАДНИК

IVAN FYLYPCHAK

IVANKO BERLADNYK

A Historical Novel based on Events
of XII Century Ukraine

*

IVANKO BERLADNYK

Novela histórica del siglo XII en Ucrania

JULIAN SEREDIK - PUBLISHER
BUENOS AIRES — 1986

Іван Филипчак

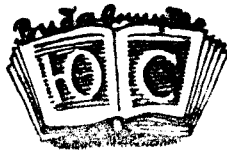
ІВАНКО БЕРЛАДНИК

або

ПРОПАЩА СИЛА

(Історична повість з XII віку).

(Друге справлене видання)

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІЯНА СЕРЕДЯКА
БУЕНОС-АЙРЕС — 1986

Тираж 500 прим.

★

Перше видання цієї повісті появилoся в 1936 році
накладом Філії Т-ва «Просвіта» в Самборі.

★

Обкладинка у виконанні арт.-маляра Гавриїла Каравокіріс
Diseño de tapa: Gabriel Karavokiris.

★

Queda hecho el depósito que marca la Ley Nº 11.723

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINA

Проф. Іван Филипчак
(Портрет виконав генерал Омелянович-Павленко,
Самбір, зима 1943/44).

ЗАМІСТЬ ВСТУПНОГО СЛОВА

Виданням «Іванка Берладника» закінчується цикл історичних повістей проф. Івана Филипчака, які він присвятив Галицько-Волинській Державі. Письменник видвигнув у своїх історичних творах чимало невідомих, захованих у поживклих архівних документах і записах фактів, і вперше в сучасній українській літературі підніс важливість Лемківщини, як складової частини Західніх Українських Земель.

Проблема Лемківщини, як частини нашої Батьківщини, була деякий час залишена сама своїй долі. Українське питання відносилось переважно до т. зв. «Великої України», а далі, до Галичини, і то переважно до її східньої частини. Але біг історичних подій має своє русло, яке не все буває передбачене і заплановане. І хоч на залишену своїй долі Лемківщину йшов довгі століття наступ зі сторони поляків, і йшов теж подібний натиск зі сторони царської Росії, яка шукала собі «мостового причілка» для загарбання Галичини, тож всіма силами піддержувала т. зв. «старорусинів» (популярно званих в Галичині «кацапами»), але Лемківщина не здалася. На вістку про проголошення Західньо-Української Народньої Республіки у Львові в дні 1-го листопада 1918 р. — Лемківщина відчула стихійно свою приналежність до України. Після відповідної підготовки, в дні 21-го листопада 1918 року в містечку Команчі було проголошено «Команецьку Республіку» зі своїм урядом, на чолі котрого станув о. Пантелеймон Шпилька. Озброєні добровольці тої ж «Республіки» ставили збройний спротив наступаючим полякам, і той спротив очолював Сянницький Комісаріят Західньо-Української Республіки. Куди більший спротив ставила Лемківщина в роки Другої світової війни і після неї, і багато синів лемківської землі віддали своє молоде життя за право Лемківщини належати до Української Самостійної Соборної Держави.

Лемківщина — незаперечний свідок нашої княжої держави. Залишки адміністративного поділу Галицько-Волинського князівства дійшли аж до наших часів. Лемківщина, разом з Посанням, Ярославом, Ряшевом, Лежайськом і т. д. була приналежна до перемиського єпископства, тобто до єпископства, якого межі були вже замарковані в X чи XI сторіччі. Цей стан перетривав часи Австро-Угорської монархії, і щойно коли Галичина (а з нею і Лемківщина) була призначена Радою Амбасадорів (в 1923 р.) Польщі — збільшився натиск поляків на цей клаптик української землі з метою, щоб його цілковито спольонізувати, а населення — згідно з теоріями деяких тодішніх польських «істориків» — узнати за цілком відмінний тип від українців. В плані того натиску було не тільки польонізувати українські школи та всю адміністрацію, але й почався наступ на греко-католицьку релігію. Знайшовши податливий ґрунт через багатьох священників, що були «старорусинами», поляки домоглися в Ватикані того, що Лемківщину відокремлено від перемиського єпископства і створено т. зв. «Лемківську Апостольську Адміністрацію», яку очолив москвофіл о. Медвецький. Звичайно, польський наступ на Лемківщину, нашу західню землю, не пройшов в Галичині без зауваги. Щораз більше — хоч з великими труднощами, які робила польська адміністрація — почали діяти на Лемківщині українські товариства і кооперативи, в пресі — в статтях і новинках — віднотувано уважливо все, що там діялося. Відомий концерн Івана Тиктора у Львові, «Українська Преса», почав в 1934 р. видавати тижневик «Наш Лемко», що був масово поширений на Лемківщині, і в багатьох випадках Тиктор висилав цей тижневик безкоштовно, щоб лише піднести національну свідомість лемків, як українців. Не оминув того питання і уродженець Лемківщини (нар. 29. січня 1871 р. в селі Лішня біля Сянока), проф. Іван Филипчак, що в своїх творах «Дмитро Детько», «Будівничий Держави» і «Іванко Берладник» підкреслює важливість Лемківщини для української держави.

Коли розглядати вище названі історичні повісті,

то зміст «Іванка Берладника» проходить далеко поза землі Галицько-Волинського князівства. Князь Іванко воює на півдні, на півночі, в Києві і в Малій Азії проти сарацинів. Автор «Іванка Берладника» не щадить слів правди про Суздаль, про князя Юрія Долгорукого, про дикі звичаї північних племен, що опісля ввійшли в Московське «государство», тобто, пише велику правду про предків сучасних москалів. Хто знає чи ця повість не була якраз для автора «актом обвинувачення», що довела до його арешту, а згодом і вивозу на Сибір. Як відомо, Автор помер в 1945 році. Можливо, що коли б був прожив на Сибірі ще рік чи два, був би звільнений, бо між ССРСР а Польщею був підписаний договір, на підставі якого всіх колишніх польських громадян, що були уроджені на захід від ріки Сян звільняли з Сибіру. Так звільнили, наприклад, деяких упівців і дивізійників та передали їх в руки поляків, і які їх, переважно, звільняли. Ну, але життєвий шлях проф. Івана Филипчак обірвався далеко від рідної Лемківщини, і він не повернув у рідні сторони так, як дійові особи «Іванка Берладника» — княгиня Горислава та начальник його військ — Яр-Бусович. Професор Іван Филипчак спочив у чужій землі, і лише залишились у Вільному світі його книжки-повісті, як незнищимий пам'ятник на його невідомій могилі.

Видавництво

I

Вечірнє сонце кидало своє останнє проміння на собор Святої Богородиці. Воно вдиралося через отворене віконце у гробницю князя Володимирка, щоби в останнє попрощати великого будівничого Галицької Держави...

Учасники похорону почали розходитися з жалібного місця. Йшли звільна, з ноги на ногу, оглядалися позад себе, знову приставали. Між ними з'явилися дворецькі й почали роздавати милостиню — при чому всі очікували молодого монарха, князя Ярослава. Він вийшов останній зі своїми дружинниками з підземельної гробниці. Всі учасники похорону хотіли почути його слова, його запрошення на спільну трапезу, за душу його батька, першого будівничого Галицької Держави.

Князь вийшов з підземелля блідий і втомлений. Побачивши весь дитинець наповнений народом, дав знак строкам. Вони миттю розбіглися між зібраних і просили всіх до княжої палати.

Народ посунув лавою. Всі гридниці почали заповнюватися гістьми. Дворецькі бояри вказували всім місця. На заставлених столах накладено у поливаних мисках вареної пшениці з маком і медом. Між мисками лежали великі книші; на них горіли воскові свічечки, що плакали за помершим князем. На кленових тарілках лежав сир, на букових сіль. Золотої та срібної посуду, на знак жалоби, не було.

В престольній гридниці на першому місці засіли оба владики з духовниками, потім дружинники, дворецькі бояри, близькі приятелі помершого князя, за

ними вся боярська знать. Вкінці зайняли свої місця міщани й купці... Молодий князь в оточенні пажів засів на престолі. За прикладом духовенства всі покліякали перед столами, відчитали півголосом молитви й відспівали «Вічну пам'ять».

Згодом в задумі й мовчанці почали трапезувати.

Після скінченої трапези всі присутні ще раз помолились й відспівали знову «Вічну пам'ять», відтак зібрана старшина складала молодому князеві побажання та присягу на вірність. Дружинники, думні бояри та духовні особи оточили золотокований престіл, що при ньому стояв князь Ярослав. Подякувавши за бажання, сказав князь до зібраної старшини промову, наче програму свого будучого князювання.

По всіх гридницях понеслися дзвінки слова молодого монарха:

— Браття і Дружино!

З Божої волі, обняв я самодержавну владу над нашим славним Галицьким князівством, що його наш покійний Батько так гарно розбудував. Предвічний покликав його перед свій суд. Він там здасть рахунок зі своїх діл. Я, як його наслідник, заповідаю всім моїм підданам, що піду слідами мого Батька, та працюватиму над дальшою розбудовою нашої держави. Вона мусить бути сильна й багата! Вірю в те, що тільки сильна держава й багате громадянство зможе протиставитися всім бурям і громам, які в неї не вдаряли б

Найперше мусимо забезпечити границі нашої держави від південного сходу. Там мусимо твердо опертися об береги Чорного моря. Мусимо завести лад у Малім Галичі й у моему гроді, Берладі. Не стерплю цього, щоб там хто інший господарив і творив собі другу державу в нашій державі. Мусимо закріпити всі наші почини при гирлі Дунаю, Дністра та Прута.

щоб мати вільний доступ до моря, у далекий світ, щоб тільки наші кумбари¹ могли свobodно плавати, а всі інші платили нам мито. Відтак мусимо забезпечити ворота на Дунаю, щоб ніхто без нашого дозволу не пхався у нашу хату.

— Славно! Славно! — закликали всі приявні.

А князь продовжував:

— Мусимо закріпити п'ять ґородів на Погсрині. Я не погоджуся ніколи на відступлення їх будь-кому.

— Славно! Славно! — розлягалися ще могутніші голоси у всіх ґридницях.

Князь вдоволено всміхався, а зібрані гучними оплесками виявляли свою радість.

— Найбільшу увагу зверну на скріплення воєнної сили, і тоді будемо спокійно жити в Галичі, як наші залізні полки підопруть Карпатські гори й загородять дорогу угорському королеві. Щолиш тоді будуть нас сусіди шанувати. Бояри та смерди, що володіють землею, мусять звернути більшу увагу на обрїбку нив, що лежать облогом, щоб виростити більше хліба на продаж ляхам, чехам і грекам, за що збагатимо нашу державу золотом, сріблом і дорогими парчами.

— Славно! Славно! Милостивий князю!

— Галицьке купецтво, — продовжав князь, — хай зараз береться до роботи і хай стрїєть кумбари й човни, щоб вивозити багатства нашого краю Сяном, Дністром і Прутом до наших сусідів. Провидіння Боже дало нам ці ріки, тож хай вони покрийуться кумбарами як небо зорями, хай працюють на нас.

— Славно! Славно! Наш великий князю!

— Не стерплю у моїй державі жадного віроломства. Найперше наші залізні полки мусять зробити

¹ Кумбари — кораблі річкової плавби.

лад з берладським самозванцем, що засів у моїй волості й оголосив себе самостійним господарем у моїй державі.

— Славно! Славно! Хай живе князь Ярослав! — закричали всі приявні й відспівали князеві «Многая літа».

Згодом зібрана старшина народу попрощала князя. Всі приявні приступали за чергою до золотокованого престолу й цілували перстень на руці князя, в якому була частинка дерева, що на ньому помею Спаситель світу, а боярський хор безустанку співав «Многая літа».

З повагою й одушевленням покидали зібрані княжий терем, об'єднані духово зі своїм самодержавним молодим правителем. По дорозі, в гóроді, галичани затримувались гуртками, і довго гуторили про вдачу молодого князя, про його великий розум та про його задуми на майбутнє.

Вони стали порівнювати молодого князя з покійним Володимирком і по різних заввагах набрали переконання, що молодий князь буде далеко ніжніший до людей, як його батько. Він дасть більшу волю виговоритися, буде слухати ради старших бояр. Сподівалися великих змін на краще, леліяли надії на майбутнє, вірили сильно в те, що під володінням молодого князя усіх жде краща доля. Всі радувалися ясним сонцем, що в перший день володіння князя Ярослава так гарно зійшло над Галичем...

Сповнені надіями розходилися поволі зібрані бояри до своїх дворинц. Всіх обняв безжурний солодкий сон — бо за них думав молодий володар Галича.

На другий день рано, князь зайшов до своїх при-

казів,¹ де звелів думним дякам² виготовити грамоту до всіх намісників, посадників, тисяцьких і вірників,³ щоб приготували полки до воєнного походу на Берладь, на князя Івана Ростиславича, якому по вигнанні з Галича вдалося завоювати берладську округу й засісти там на престолі новоутвореного для себе князівства, відорваного недавно від галицької волости.

II

В Берладі⁴ зійшло ясне сонце і зразу стало припикати, як вогнем... У збудованому нашвидкуруч теремі-шатрі уставлено за східнім звичаєм високий престіл. На ньому засів князь Іванко Берладник. Він оточився своїми дружинниками, що прибули з ним з-під Галича до Берладу. Замешкавши в новім князівстві, хотів Іванко показати всім підданім свою тверду владу. Щоденно до обіду робив людям суд, після обіду гуляв на диких степових табунах, а ввечерю думав думу зі своїми дружинниками, відтак веселився і пирував з ними...

В тому часі як відбувався суд, біля князя стояли його вартові, убрані в тяжкі шоломи, з довгими списами в руках, з луками на плечах. Стояли мовчки й спокійно та суворо дивились в землю, або на нещасну жертву, яку приводили перед князя на суд. Водили на суд торків, печенігів, половців, чорних клобуків, циганів, хозарів, вірмен, греків, болгар, українців.

¹ Приказ — канцелярія, департамент праці.

² За княжих часів — високий урядовий чин, міністер.

³ Урядовці в поодиноких округах.

⁴ Берладь, місто на степах між Дунаєм а Прутом і Серетом.

В Берладі зійшлися наче всі язики від вавилонської вежі. Всі покривджені чекали справедливости. Звичайно судили за крадіж, за грабежі, за різні розбої, за поривання дівчат. Князь в приявності своїх думних бояр, судив як умів, часто коротко й гостро, а часто дуже поблажливо...

Довкола шатра-терему горіли великі костирі. Вогонь палахкотів весело, дим піднімався високо вгору. Тут розгарячували довгу залізну штабу. У великій глиняній амфорі кипіла вода. Це було знаряддя до виконання справедливости. Довкола горючих костирів сиділа різноманітна товпа степової збиранини, чоловіків і жінок з малими дітьми. Одні докладали до вогню хворосту, інші — сушених степових ковилів, дехто припікав на вогні качани кукурудзи, дехто варив гречану кашу. Якийсь, майже голий, волоцюга вихопив якомусь торкові з вогня недопечений кукурудзяний малай* і почав тікати з добичею. Але власник малаю погнав за злодієм, а зловивши його, вдарив кілька разів по карку, відобраз свого малая і копнув злодія так сильно, що той упав, зарив носом об землю, що викликало щиру радість у зібраних степових ледарів. Веселість перемінювала часом у галасливі крики так, що в відкритім теремі не можна було спокійно кінчати суду. Тоді з терему вибігали княжі отроки й нагаями били кого попало.

Того дня суджено половчан Рехмета і Азара за крадіж коней. Істець¹ представив своїх свідків-видоків, а обвинувачені своїх послухів,² однак князь Іван-

* Паляниця, відома й донині, напр., на Гуцульщині.

¹ Той, хто обжаловував, шукав справедливости.

² Свідки обжалованого.

ко, як суддя, з думними боярами не міг рішитися видати присуд. Справа була дуже замотана.

— Хай ідуть на Божий суд! — крикнув боярин Васькович.

— Хай ідуть, — закричали всі, та дивилися в обличчя Іванка, наче б хотіли вичитати в ньому, що він про це думає...

Іванко всміхнувся, підніс руку вгору на знак згоди, відтак крикнув і собі: — Хай ідуть!

— Хай ідуть! Хай ідуть! Хай ідуть! — кричали всі приявні.

Князь Іванко зійшов з престолу, всі рушили надвір, треба було виконати присуд.

На дворі посідали всі на коней, зв'язали засудженим руки і так пов'язаних погнали над беріг озера... Оба засуджені почали страшно ридати, відтак просили, щоб розв'язали їх і не кидали разом пов'язаних у воду, а сорочки і ремені віддали жінкам. За тим промовляв також і тсій отрок, що провадив пов'язаних. Він, мабуть, мав велику охоту бодай на одну сорочку, а ще більшу охоту мав на вибиваний різними блискучими бляшками ремінь.

Князь дозволив.

Станувши над берегом глибокого озера, ціла юрба степовиків приглядалася з цікавістю тому присудові. Засуджених роздягнуто насильно і серед великого плачу кинено їх з берега у воду, де вони зразу пірнули на дно...

Приявні думали, що вони пропали. Однак Рехмет, як добрий пливак виринув в іншому місці з глибини озера і плив в напрямі другого берега. Змучившись трохи, заложив руки під пахи, і так стоячи у воді, відпочивав. Відтак кинувся знову на воду, плив спокійно то на хребті, то на боці в напрямі другого берега. Він

щохвилини змінював своє положення на воді, далі плів навзнік, то на животі. Раз помагав собі руками, раз ногами, то ставав прямовисно на воді, поки не причалив до другого берега... Азар, як поринув у воду, так вже його й ніхто не бачив.

Приявні на березі судді князя Іванка з зацікавленням придивлялися виконанню кари... Чи переможе стихію, чи потоне?.. Коли побачили, що Рехмет допливає до противного берега, боярин Васькович крикнув на ціле горло:

— Видно, що злодій! Покрав коні, бо свята вода не хоче його прийняти до свого лона, як прийняла невинного Азаря.

Судовий трибунал вернувся назад до Берладі, докінчувати інші присуди.

Хозара Сиз-Хатира засудили за розбій і підпал тримати в руці розпечене залізо, а якогось степовика, Імек-Келя, за пірвання молодой дівчини і збезчещення її — мусів вложити грішне тіло до кипячої води...

Наступного дня князь Іванко приймав у себе мезамврійських¹ купців, що прийшли просити грамоти на свободну торгівлю.

— Якто свободну? — крикнув князь Іванко, з пересердя вимахуючи їм нагаєм перед носом. — Ви гільтаї, деруни, кров із нас п'єте, здираєте гроші за свій поганий крам, а нам не хочете мита заплатити?

Купці впали на коліна, і почали несміло просити князя, вдаривши чолом об землю:

— Даруй нам, милостивий господарю, провини наших. Ми бідні торгівці, як можемо заробляємо — і на твій, княже, двір будемо пам'ятати, даруй нам, кня-

¹ З Болгарії.

же, грамоту, щоби ми свобідно могли їздити по твоїй великій державі, а мито всюди заплачимо.

— Ов! Ви добрі платники — половину своїх товарів скриваєте, я вас, гільтаї, добре знаю. Розложіть увесь свій товар, хай його побачу...

Купці почали чухатись в голову, але радо-нерадо вийняли з возів товар і поклали перед князя. Княжі отроки придивлялися з боку гарним грецьким виробам і заздрим оком споглядали на скляні предмети, на металеві жіночі прикраси, на срібні чарки, золоті ковтки, намиста. Князь з боярами оцінювали скільки брати мита від тих цінностей на основі «Руської Правди».

Почувши висоту мита, купці почали проситися плакати, божилися на всі святощі, що князь забагато бере мита, що вони мало що зароблять. Після довгих торгів, погодилися. Князь, забравши гроші, дещо купив від мезамврійців для свого двора й жінки, та казав свосму думному дякові виставити ось яку грамоту:

В ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

Я. Іванко Ростиславич із Галицького престола, князь Берладський, свідчу купцям Мезамврійським, щоб не платили мита в нашому гóроді в Малому Галичі при складах, з вийнятком в Берладі і в Текучому і в наших гóродах; а перевозове різних товарів тутешніх, угорських, руських і грецьких нехай не платять ніде крім Малого Галича. Слово воєводи. — Потвердження. — В році від Різдва Христового: тисяча стоп'ятдесят дев'ятому, місяця травня, двадцятого дня,¹

¹ Оригінал передрукований з Історії України-Руси, М. Грушевського. Том II, стор. 365.

Купці, заплативши князеві за грамоту, поклали свій товар на теліги. Під охороною насмних воїнів продавали свій товар кілька тижнів у Берладі.

Після від'їзду купців з Берладі, розійшлася по́городі вістка, що мезамврійських купців напали вдо розі якісь розбишаки, добре побили й ограбили...

III

Повіяв східній сухий вітер. На небі ні хмариночки. Сонце підійнялося високо й припікало своїми гарячими проміннями. Була спека. Море трав легенько хвилювало. Гаряче повітря цілувало своїми розпеченими устами високі ковилі. Вони боронилися перед жаром сонця, як могли. Висилали останній запас води зі своїх цибульковатих корінців, укритих глибоко в розпеченій землі, різноманітним своїм цвітам, щоб охоронити їх перед спекою, перед загибеллю. Нестерпима гаряч дошкулювала також людям. Вони ховалися перед спекою у шатрах. Дехто накривав голову великими лопухами, дехто обв'язував голову шматтям. Берладники не могли братися до ніякої роботи, сідали, де попало на землі, розпечене повітря запирало віддих, томило. Всі чекали вечора, прохолоди, щоб легше відітхнути...

В княжім теремі також спокій. Цілий день не судили нікого. Всі замовкли, розбіглися, князя лишили самого. В гарячій спеці князь задумався і легко здрімував, заснув. Йому приснився Володимирко, що збирає полки на нього, щоб відобрати йому Берладь. Завізвав усіх бояр, збирає велику силу воїнів, зробив перегляд, але якось несподівано, під час перегляду,

кінь під ним спотикнувся, князь Володимирко впав з коня і сильно потовкся...

Іванко пробудився. Якраз тоді отроки доповіли йому, що якісь купці з Галича їдуть до Царгороду за крамом, хочуть бачитися з князем і йому мають щось важливе розказати.

Іванко казав впровадити купців. Коли вони стали перед князем, Іванко пізнав між ними двох відданих собі людей — Никиту Ісаковича і Пахома Сидаревича, інших не пізнавав...

Купці розказали йому про несподівану смерть Володимирка, про його похорон і початок княження Ярослава. Вістка ця зробила на Іванка сильне вражіння; він наказав погостити купців й обіцяв їхній товар звільнити від мита, подорозі до Царгороду і коли повертатимуть звідтам.

По відході купців князь глибоко задумався... По деякому часі плеснув у долоні.

З'явився отрок.

— Приклич начальника воїнів Яр-Бусовича.

— Твоя воля, милостивий князю.

Отрок склонився впояс і вийшов.

За хвилинку увійшов начальник Яр-Бусович.

Князь піднявся живо з лави, приступив до свого начальника і крикнув голосно:

— Знаєш що?!

— Що ж такого, ваша милосте?

— Володимирко помер!

— Що я чую?

— Так, помер нагло!.. Сьогодні доповіли це мені купці з Галича... Розказували, що це кара Божа за зломання хресного цілування, якого не додержав великому князеві й угорському королеві...

— Що ж більше, ваша милосте?

— Кажали, що нечемно прийняв посла великого князя в справі віддання погоринських ґородів, на що у Перемишлі присяг... Посол від'їхав з нічим, а навіть його на княжій дворі не погостили й не дали підводи! Це прямо стид, і нечемно... Половці так не поступили б...

— Що ще розказували, милостивий князю?

— Розказували, що Володимирко відтак пішов до церкви на Вечірню, відспівав її й на перозі церкви скінчив життя...

— Це справді кара Божя! За твою, княже, кривду!

— Так! Видно, що це кара Божя за мене! Так йому Бог заплатив за мене!

— Так! Тепер на тебе, княже, черга засісти на галицькій престолі. Тобі це з роду, по старшинстві, належиться.

— І я так думаю. Цю дитину, Ярослава, змушу тікати з Галича... Ще поганіше буде тікати як я колись...

— Що? Тікати? Ми його мечами розсічемо! Я його живого з Галича не випущу. Золотокований мусить бути твій, княже! Мусить! Мусить! Це я говорю, я, Яр-Бусович... Але мусимо, княже, зібрати три тисячі воїнів, бо з двома нема що пускатися на Галич.

— Зібрати, то збереться, але чим його оплатити? Чим? Чим — як у княжій касі пуста.

— Заплатити, то заплатиться — коли б тільки зібрати щось доброго, бадьорого, а не якого-небудь степового сміття, а заплата — це маловажна річ.

— Як маловажна річ? А звідки ж візьмемо гроша?

— Як то звідки? Це не така тяжка справа, от послухай, милостивий княже: В цих днях будуть повертати з Царгорода галицькі кумбари... Чи знаєш, княже, що це значить?

— Ну, що ж такого, що знаю. Але чи вдасться нам така штука?

— Мусить вдатися, втім моя голова, Яр-Бусовича! Ти, милостивий княже, також галицький князь, бо сидів на золотокованім престолі, і знову на нім засядеш. Тому ті кумбари твої, вони тобі належать. Ті скарби, які везуть до Галича, це твоє добро. Ти, як галицький князь, тут собі їх відбереш, замість у Галичі...

— Щаслива твоя думка, Яр-Бусовичу, мій дорогий начальнику. Щоб тобі поталанило зручно завершити задумане діло. Я тебе озолочу дорогий, Яр-Бусовичу, як це вдасться...

— Чому ж би не мало вдатися... Засядемо з нашими воїнами в очеретах, біля Малого Галича... От і буде чим заплатити новоприйнятих воїнів...

— Ха-ха-ха! Як бачу, то ти, Яр-Бусовичу, ще великим героєм станеш... Про тебе наші бандуристи складатимуть билини, як колись в давнині складали про Дюка і Чурила,¹ або про Володимира Святого, про Олега Віщого...

— Про це пізніше поговоримо, мій дорогий княже, а тепер берімся за діло. Я беру цілий полк воїнів з триста людей і їдемо вдорогу. Харчів не думаю брати з собою. У Малім Галичі риби доволі, хліба у сипницях також, а солодошів доставлять нам кумбари...

— Ха-ха-ха! Знаменитий твій плян, мій дорогий начальнику, я тебе озолочу, як вернемо щасливо додому. На одно, прошу тебе, уважай, щоб воїни не розібрали усіх солодошів, бо ті степові хижаци — великі ласуни, вони на солодоші люблять полювати. З Богом, мій дорогий, завтра скоро світ, жду тебе перед

¹ Герої в давніх билинах.

теремом, а тепер мушу піти сказати це все моїй княгині, щоб зажурену жінку потішити. Вона не може привикнути до тих степів і вічно тужить за своєю Лемківщиною... Жаль мені бідної жінки, треба її потішити...

— Або знаєш що, мій дорогий начальнику, — сказав перегодом Іванко. — Підемо оба до неї, я тебе дуже прошу, бо пригадую собі ще із Звенигорода, що твої слова успокоювали її душу, як бальсам.

— Добре, княже, підемо.

IV

На другий день вранці, перед сходом сонця, три сотні воїнів виїхало тихцем з Берладу і подалися на південь в широкі степи. Коні грязли по коліна в степових ковилях. З часом трава ставала щораз вища, коні западали щораз більше в травах. Небаром показалися високі степові будяки, що сягали коням по шию. Врешті їздці сховалися цілком у степових бурянах, в яких бродили добру годину. Помучені й зігріті коні почали форкати. Доперва зі сходом сонця виїхали воїни з тих бурянів на пісковату горбовину, порослу ріденькою травою. Тут їздці й коні трохи відпочили. Сонце почало підноситися з моря й кинуло перші снопи теплого проміння на темносині води тихого Дунаю, та озолотило Малий Галич.

На широкорозлитих водах, від раннього ранку працювало кількадесят галицьких рибалок. Одні ловили в очеретах рибу, інші перекидали її з човнів у великі бочки, що стояли на березі, та весело співали. Гомін тужливих пісень розходився широко й далеко по буйних очеретах та тихо розлитих водах.

Втім, як грім з ясного неба, несподівано кинувся на спокійних рибалок полк озброєних воїнів, побив їх та розігнав, повідбирав човни. Частина берладників посідала в човни й скрилася в очеретах Дунаю, друга частина позлізала з коней і скрилася на березі в ложах. Коней пущено на пашу. А бідні рибалки розбіглися по всіх усюдах...

Біля полудня показалися на овиді дві величаві кумбари, окружені меншими баржами, що прямували до пристані в Малім Галичі. Несподівано виринули з очеретів на рибальських човнах Іванкові воїни та з усіх сторін окружили кумбари й засипали залогу стрілами з луків. Залога почала відстрілюватись. Бій ведено з завзяттям з обох сторін, а закінчено його під вечір побідою Іванкових берладників. Берладники діставшись на кумбари, добивали ранених варягів, що ще боронили кораблів, опанували їх та почали забирати на свої човни весь загарбаний товар.

При блеску місяця берладники цілу ніч відвозили награблені скарби до свого Берладу, вкінці порозбивали й затопили кумбари.

Між пограбованими речами була велика скількість дорогоцінної парчі, срібла, золота, багато алябастрової посуду, кільканадцять бочок грецьких вин та величезна скількість південних овочів — дактилів, фіг помаранчів, гранатів. В скіряному міху везли до Галича золоті й срібні монети з погруддям князя Володимирка, що їх дістали в Царгороді за подільську пшеницю та за дорогоцінні куні...

Іванко обловився гаразд, затирав руки з радості. Він став тепер багатирем з бідного степового ватажка, що недавно тому тікав з Галича.

Частину добичі розділив Іванко між своїх воїнів

за їхню одчайдушну боротьбу, а решту сховав на вивінування нових полків на Ярослава... на Галич...

На спогад про цю воєнну добычу, князь Іванко справив своїм берладникам великий бенкет, на який теж запросив і мешканців своєї столиці. До княжого терему покликали кобзарів; княжий дитинець гудів від звуків їх струн і їх співу. В цей спосіб давали знати населенню цього дивного степового гóрода, що ніколи не був обведений ні валами, ні мурами, що князь просить усіх до себе на забаву. На обширнім майдані коло княжого шатра-замку поставили бочки з загарбаним вином і південними ласощами. Біля бочок на полотняних веретах, а то й голій землі накладено цілі гори пшеничних коржів і кукурудзяних малаїв, та полбсвих¹ чуреків.² На возах і скриплячих мажах полевецьких телігах, лежали цілі стирти мелонів, кавунів, смачних динь, винограду та інших південних овочів. Всіх тих гостинних харчів берегли озброєні воїни, але мимо цього то тут, то там удавалося степовикам дещо потягнути з возів. Кожний з прибувших приступав за чергою перед княжий терем, випивав глиняний глечик розведеного у воді грецького вина, діставав по кілька коржиків та малаїв. Відтак роздавали людям дині, кавуни тощо. При тім княжі отроки стояли з нагаями, били по плечах тих, хто настирливо пхався або хто сам собі стягав з воза. Такому діставалося нагаїв доволі. Накормлені відходили гуляти по майдані, дехто співав, дехто танцював при грі розбитих шездар. Що хвилини приходили інші, часами пхалися ті самі вдруге і втретє, щоб знову щось дістати з воза, або самому стягнути.

¹ Рід збіжжя, подібний до пшеничі чи ячменю.

² Паляниця.

Князь Іванко в оточенні своїх старшин забавлявся у своїм шатрі-теремі. Через широко отворені ворота придивлявся забаві своїх «горожан», між яких час від часу виходив і кидав то пригорщу горіхів, то жмінку дактилів. Люди збігалися на кинені ласощі, один одного потручував, іноді бралися й за чуби, бо кожний хотів більше здобути для себе, через що нерідко доходило до бійки. Князь Іванко тішився такою дикою забавою своїх підданих. Ця велика забава тривала кілька днів, звичайно так довго, як довго вистачало вина й ласощів, після чого народ розходився до своїх шатер. Часами дехто лягав коло княжого терему, і чекав знову на подібну нагоду. Дехто приходив до княжих повірників і розказував їм, які то купці прямують степами, де, в котрі сторони їдуть, чи добре озброєні чи ні, на котрих можна було б напасти, хто з них що везе, чи оплатилася б така виправа, чи ні, і так сходив їм день попри дні — безжурно. Всі думали про повний шлунок...

V

Під кінець цієї степової забави, з'явився в Берладі посол від великого князя з Києва. Їхав він на білому коні, в оточенні двох отроків. Один з них тримав в руках білу розвинену хоругву, другий тримав перед собою обнажений меч і кричав на все горло:

— Посол від великого князя! Посол їде! Посол, розступіться люди, давайте дорогу, посол їде! Посол!

Люди уступали місця, розбігалися на всі сторони, інші йшли юрбою за послом, цікавилися, що буде знову. Пхалися за посольством до княжого терему так настирливо, що княжі отроки мусіли їх розганяти нагаями.

Станувши перед князем Іванком, посол В'ячеслав Антимович розповів про смерть князя Володимирка і про початок княження молодого Ярослава...

— Про це все я знаю, — зазначив скоро Іванко.

Тоді посол продовжав далі:

— Великий князь виповів Ярославові війну із-за погоринських гóродів, тому збирає всіх підручних князів, і кличе тебе, княже, з твоїми славними степовими полками на поміч...

— А! Як так, то добре, тішуся дуже, що великий князь не забув про мене. Я послухний великому князеві, як батькові, і дам приказ своїм воїначальникам, щоби якнайскоріше зібрали полки й ми вирушимо в похід... При тому хочу знати, де ми стрінемося з полками великого князя...

— Я думаю, що в найближчих днях великий князь виїде з Києва, бо коли я тут їхав, київські воїни почали вже збиратися в дорогу. Великий князь дав мені приказ, щоб твої, княже, полки розложилися табором біля погоринських гóродів, між горішнім Случем а Бугом.

— Станеться так, як великий князь каже, до двох тижнів будуть мої степовики вдорозі, — відповів князь Іванко, — тим більше, що цей похід на Ярослава легить також на моїм серці.

— Так, милостивий князю, так говорить й великий князь.

— Тепер розгостишся у мене, после, і відпочнеш після такої тяжкої дороги на наших степах.

— Це правда, — відповів посол, — найтрудніша проблема — це добути на степах воду до пиття. Ми мусіли ссати біла степових бурянів, щоби бодай трохи заспокоїти страшну спрагу... Здавалося нам, що погинемо на ваших степах, княже.

— За це тепер буде вам смакувати вода з моєї колодязю.

Це сказавши, казав принести води і грецького вина, як теж різних південних овочів.

Погостивши київське посольство, князь Іванко нарядив його на дорогу запасом води і південних овочів та відправив до Києва.

Після від'їзду київського посла, князь Іванко подався до гридниці своєї дружини, княгині Горислави, щоб потішити її новиною. Князь взяв із собою воеводу Яр-Бусовича, бо переконався, що його слова заспокоюють і розвеселяють княгиню.

— Здорова була, моя дорога княгине!

— Здорова, княже й мужу мій! Ах, бачу і чесного нашого воеводу — вітаю вас, вітаю щиро, воеводу наш, — заговорила веселіше княгиня. — Яку ж то добру новину приносите мені, скитальниці й затворниці, — додала княгиня.

Воевода Яр-Бусович склонився впояс перед княгинєю і заговорив весело:

— Покищо, ми всі скитальці, але у своїй вітчизні, тому не треба банувати,¹ княгине, але дивитися мужно й сміло в майбутнє, яке перед вами, великоможна княгине, засяє і прикрасить вас діядемом в Галичі. як свого часу святу княгиню Ольгу в Києві...

Княгиня засміялася й подала лицареві руку, а воевода щиро її поцілував. Від цих слів княгиня порожевіла, а по Яр-Бусовичу перейшло легеньке хвилювання.

— Слаба надія, воеводу наш дорогий.

— Велика надія, княгине, на мій погляд. Якраз

¹ банувати — тужити.

ми відправили київського посла, що до нас приїхав за поміччю.

— Бачила я його через вікно. Його поява наробила трохи руху у тім дикім Берладі.

— Так, княгине, видно що й наш Берладь приходить до значіння, якого раніше не мав, і ніхто з них не числився.

— Не перечу, однак все таки життя у такім Берладі якось дико представляється, до чого треба звикнути. Нема тут храмів Божих, нема тут лицарських звичаїв, немає наладаного міщанського ні купецького життя, Тут і дитину тяжко виховати, бо ніде не побачить в інших дітей доброї поведінки. Ні до кого тут поїхати, ні з ким поговорити, сиджу як затворниця, бо й тяжко де вийти — нема для мене тут нікого, одинока моя розрада — це моя дитинка.

— Це правда, княгине, бо й майбутність кожної людини — велика загадка, а допуст Божий мусимо зносити в ім'я правди, за яку боремося. Я маю велику надію, що це скитальче життя наше незабаром скінчиться, чого доказом — посольство від великого князя.

— Про що ж просить великий князь, розкажуть.

— Іде війною на Галич, що мені правно належить, — докинув скоро Іванко.

— Правда, що так, але великий князь тобі його не поверне, зрештою, Галич ще не в його руках, а в руках Ярослава, — додала княгиня.

Після хвилини мовчанки, княгиня запитала:

— Чого ж бажає великий князь?

— Помочі моїх полків, — додав Іванко.

— Ах! Помочі наших полків, — зідхнула княгиня. — Я боюся, що ця війна розлучить мене знову з тобою, княже й господине мій... Я передбачую знову своє горе й горе нашої дитини, нашого найдорожчого

Ростика... Придивися на його спокійне личко, як він спить безжурно у колисочці, не передбачує біднятка, що над ним напливають чорні хмари, які можуть розвіяти його щасливу долю, що не буде знову де голови склонити, як вже нераз у своєму молоденькому житті не мав... І що ж ти відповів послам?

— Відповів те, що мусів, те, що я зі своїми полководцями постановив.

— Щоби піти з поміччю, — додав Яр-Бусович, — бо великий князь із-за погоринських городів воює, а також із-за Галича...

— Так! Із-за Галича, — додав Іванко, — я мушу слухати великого князя як батька, бо він і мене до своєї великої родини прийняв, до родини всіх українських князів, і наше берладське князівство, яке ми утворили, признав великий князь, і до нас послів прислав, щоб ми йшли з поміччю...

— Так, великоможна княгине, поміч мусимо дати і то всіми нашими силами, щоб при тій нагоді забрати чимскоріш в наші руки Галич, котрий по праву старшинства вам, княгине, належиться.

— Так, княже і мужу мій, Галич тобі правно належиться, але я ще раз кажу, що він не в твоїх руках, ані в руках великого князя. Я бачу, що ця війна накоїть мені й нашій дитинці знову багато лиха, і я бачу себе знову скитальницею, бездомною людиною, гірше лісової звірини, бо й звірина в лісі має свою нору...

— Ні, великоможна княгине, ти вже більше не будеш горювати!.. Я даю лицарське слово чести, що доложу всіх сил мого життя, щоби якнайскорше побачив тебе біля твого мужа на золотокованім престолі в Галичі. Присягаю на мій меч!..

— І я так кажу, що після тієї останньої війни ти

станеш окрасою золотокованого престолу, на котрім обоє засядемо в Галичі, — додав князь.

— Я, як жінка, не мішаюся в лицарські діла, і повинуюся тобі, господине і княже мій. Щоденно прошу Бога, щоб дав тобі сили і витривалости докінчити раз почате діло, і тобі, чесний воеводо, лицарю великий, уділив здоров'я й сили помагати моему чоловікові, а твому князеві в його замірах. Але я передбачую, що й ця війна не принесе мені нічого доброго, що я далі буду скитатися як і після виїзду із Звенигорода, нашого дідицтва. Де я діюся на час тієї війни — не знаю, бо тут у Берладі, неупорядкованім ще городі, в тім гнізді степових розбишак, я не залишуся.

— Я тебе, моя люба дружино, тут не залишу. Я тебе з нашою найдорожчою дитинкою вивезу у безпечне місце, достойне твоєї особи, а це на двір великого князя у Київ.

Княгиня призадумалась на хвилинку, і відтак сказала:

— Скоріше виберу жіночий монастир у Києві, як двір великого князя... В монастирі скоріше заспокою своє горе, котрим наповнена моя душа. Найприємніше було б мені на Лемківщині у моїх батьків, де я замолоду бавилася і виросла... А тут — стрічає мене одне горе по другім, бо тут всюди відкриті степи, ніде нема захисту, як між горами на моїй Лемківщині. Відішли мене, княже, до моєї рідні, до Вулича...

— Як же ж тебе тепер відсилати з дитиною до Вулича? Це ж земля у володінні мого ворога Ярослава, по дорозі можеш потрапити в його руки, і що тоді буде? Як здобудемо Галич, засядеш на золотокованім престолі, тоді й поїдеш побачити свої лемківські гори. де ти виховалася. Тоді станеш окрасою лемків, сла-

вою тих гір, від яких тебе названо Гори-славою, а не від горя, яке тебе, хвиливе, стрінуло.

Княгиня заплакала...

Яр-Бусович сидів як на розжареному вугіллі. Його душа горіла бажанням помочі нещасній княгині, що її судьба не від нині не була йому байдужа. Його лицарська честь горіла жадобою побіди, щоби лише допомогти княгині, щоб посадити її на висотах слави й запевнити їй спокій до смерти.

Як княгиня успокоїлася, відізався Яр-Бусович:

— Милостива княгине. І в київському монастирі св. Ольги не дуже то безпечний захист для тебе, бо на Київ часто нападають так свої, як і чужі степові племена, а всі для наживи... Я радив би краще й безпечніше схоронитися тобі до Бакоти, де на недоступній скелі стоїть від давного часу жіночий монастир, що його ніяка ворожа сила ніколи не здобула. Я зобов'язуюсь, поки вирушимо на поміч великому князеві, забезпечити тебе в Бакоті такою силою видимих і невидимих воїнів, що там безпечно можеш перебувати до кінця війни, якщо господин твій на це згодиться.

— Під опіку твою віддаю з повним довір'ям мій найдорожчий скарб — дружину й дитину, — відповів князь Іванко.

— — — — —

VI

В Берладі великий рух. З усіх сторін прибувають майже кожного дня добровольці. Воєначальники уставляють їх у зводи і віддають своїм старшинам, що

заправляють їх у стрілянні з лука, інші вчать, як володіти мечем. Князь Іванко спішився, приготував на дорогу полкам харчі, доглядав доставців. Княгиня Горислава казала пакувати на княжу телігу найконечніші до подорожі речі. Була у веселому настрою духа. Сама не знала чому. Вона тішилася, що поїде з Берладі, що не остане сама в тому небезпечному гнізді степових розбишак і хоч з чоловіком розлучиться, не знати на як довгий час, однак не журилася тепер тим, навпаки, чогось тішилася. Вона була вдоволена, що поїде в таке безпечне місце, ще безпечніше як сляницький замок, якого ще ніхто ніколи не здобув. Вона сіла на княжу телігу, застелену парчою тканню золотом. На руках у неї дитина. Біля неї усадовилася пістунка її дитини, а заразом в одній особі зоста,¹ що пильнувала всіх подорожніх клунків. Княгині якби камінь спав з серця, сама не знала чому.

Телігу окружила чета княжих отроків. На чолі чети їхав на білому коні перший воєначальник її мужа, що спас йому життя під Галичем, перший його дорадник і приятель, розумний муж і чесний лицар. Під його опікою княгиня їхала б на край світу, і була певна, що не грозить їй ніяка небезпека, бо над її життям і життям дитини чуває Яр-Бусович...

День був гарний, як теліга з княгинею рушила в дорогу. Сонце пекло від кількох днів немилосердно. На небі ні одної хмариночки. Розпечене повітря глало своїми гарячими крилами лице княгині. Теліга посувалася поволі по гарячих пісках. Щойно в'їхали в царство степових бурянів, колеса почули твердий ґрунт під собою, їхали легше по землі, коні ломили своїми копитами посохлі буряни, з яких збивали по-

¹ Дама двору.

рох, що підносився туманом в повітрі та запирав віддих отрокам, що їхали за телігою. Яр-Бусович щохвилини оглядався на захід, чи не побачить на небі якої дощевої хмари. Але вони десь поховалися, наче б стидалися ставати до боротьби з ясними проміннями сонця...

Княгиня час від часу пережилювалася на бік теліги, і закривала руками личко дитини, як порох збільшав та підносився вгору, пхаючись подорожнім до счей. Яр-Бусович вибігав тоді конем наперед і шукав місця, де був твердший ґрунт під ногами. Там спрямовував чету, щоб княгиня могла їхати серед чистішого повітря. Зауважила це княгиня, тож на її погідному личку і великих чорних очах з'являлося почуття подяки.

— Але ж пісок, пісок, пхається до нас всіма ущелинами, — сказала княгиня до начальника з легенькою усмішкою.

— Так, милостива княгине, такий ми час вибрали до подорожі. Якби так дощик бодай на годинку нас покropив, було би навіть приємно їхати по тих степах — а так — не видно його, на заході таке чисте небо, як і на сході сонця.

— А коли доб'ємося до Бакоти, начальнику добрий? — запитала ласкаво княгиня.

— На другий день під вечір станемо якраз під мурами Бакоти.

— Ах! Господи! То так далеко.

— Так, дорога княгине, що ж зробити, треба перетерпіти. Терпен — спасен. Я думаю, що це вже останнє твоє терпіння, княгине. За це буде тобі колось солодко сидіти на престолі в Галичі, як такими терпіннями оплатиш майбутні розкоші.

— Не дуже я вірю в ті обіцяні розкоші. Я до тер-

пінь уже привикла, досить їх мала в житті, але за що моя дитинка так терпить, від часу, коли на світ прийшла, насправду не знаю... — і подивилася ласкаво на свого опікуна.

— У всьому воля Божа, княгине, на щось нас Бог досвідчає... Думаю що на те, щоб нам не здаватися біді, щоб бадьоро переносили всі удари судьби та дякували Всевишньому за те, що є, і просити про кращу долю, а головно — здоров'я, щоб всю біду можна перетерпіти.

— Я щоденно прошу Бога тільки про здоров'я для себе і для чоловіка, щоб ми це нещастя могли перенести, і маю велику надію, що нас Всевишній помилує.

— Напевно помилує, він же нам усім Господар, — сказав Яр-Бусович і так поглянув на княгиню, наче б хотів збагнути її дальші думки, укриті на дні її душі. — А, може, княгине, пити хочеться, може в горлі засохло?

— Певно, що так, але нам всім засохло в горлі.

Яр-Бусович сягнув до свого набедренника і витягнувши кілька дактилів, подав княгині.

Княгиня ласкаво всміхнулася і сказала:

— Спасибі тобі, начальнику наш добрий, але зостає у своїх клунках все для нас потрібне на дорогу. Я сама не буду їсти тоді, як жажда всіх нас втомлює. Дякую тобі за твою щирю опіку.

Якраз збудилася дитинка на руках матері й почала плакати.

— От якраз цьому малому лицарикові від плачу треба дати цього дактиля, щоб втихомирився, — сказала зоста до Яр-Бусовича. Тож малому наслідникові берладського престолу подано до уст дактиля, і він зараз заспокоївся.

Їхали так поволі даліше серед величезної спеки. Яр-Бусович, як міг, забавляв княгиню. Коли зауважив, що теліга грязне в піску, вибігав зараз наперед і шукав твердшого ґрунту, спрямовував цілу чету на ліпшу дорогу, відтак повертав конем до княгині, їхав біля неї, розказував дещо і потішав, як пристало на чесного лицаря, щоб улегчити цю тяжку переправу.

Під вечір жара трохи устала, потягнув західній вітрець. Начальник метнувся тут і там по степу, і найшов в одному місці маленький струмочок, ще ледве слезив серед гарячих пісків. Метнувся далі й найшов невеличке джерельце, до котрого спрямував цілу чету на відпочинок по цілоденних трудах. Тут перемучені подорожні відпочали, відпочала й княгиня, всі покріпилися й рушили в дальшу дорогу.

Одноманітний скрип теліги заколисав до сну княгиню, зосту й дитину, і так напівсонно їхала чета далі. За деякий час побачив начальник, що й отрокам збивається на сон, тож приказав стати. Отроки повідпрягали коней і пустили на пацу, а самі поклалися на короткий відпочинок. Воєначальник поставив при конях одного отрока, а сам сторожив біля сонних на возі жінок. Слідкував уважливо по цілій околиці, час від часу вдивлявся в прегарне личко сонної княгині. Та думав свою думу...

Йому пригадувалися молоді літа, як на рідній Лемківщині бавився, як дитина, з маленькою Гориславою, нині берладською княгинею. Пригадав собі часи нападу мадярів на Вулич, як пірвали Гориславу на коня, і як він з князем Іванком врятував її від ганьби.

На світанку всі пробудилися й після скромної ранкової перекуски, поїхали в дальшу дорогу.

Під вечір прибули до Бакоти.

Яр-Бусович віддав княгиню під опіку монахинь, а

зложивши на її руку гарячий поцілунок, відїхав без відпочинку до Берладі виряджати Іванкові полки, щоб чимскоріш впровадити княгиню Гориславу на золотокований престіл в Галичі.

Через два тижні Іванкові полки вирушили в напрямі гóрода Кучельмина, щоби якнайскоріше получитися з полками великого київського князя. Не доходячи до гóрода Кучельмина, воевода Яр-Бусович розділив свої полки на дві частини. Одна під проводом князя Іванка перейшла Дністер і подалась на північ, друга, під проводом воеводи Яр-Бусовича відїхала трохи на захід, щоби біля гóрода Коломиї зайти на зади Ярославових полків.

VII

Князь Ярослав засівши на золотокованім престолі, розпочав живу й кипучу діяльність в дальшій розбудові держави.

Менше гсвіркий від свого батька, а більше обережний, передумував на самоті кожную державну справу, що її мав перевести в діло. Перед боярською радою виступав щойно тоді, як переконався, що річ цілком дозріла й довше з нею не можна зволікати.

Одного разу на засіданні боярської думи запитав князь боярів:

— Чим наша земля пахне?

Бояри думали, й довго не могли відповісти... Але за якусь хвилину відозвався боярин Судомирич:

— Наша земля пахне на весні квітами...

— Так, пахне квітами — а що ж ми за користь маємо з того, що вона пахне квітами?

— Нюхаємо, і це справляє нам приємність, — відповів боярин.

— Правда, — сказав князь. — Але я думаю, що тої приємности було би замало. Нам квіти приносять далеко більше користи без запаху.

— Квіти з'їдає худоба, а з худоби маємо м'ясо й молоко.

— І масло, і сир, — відповіло кількох боярів нараз.

— Так, мої дорогі, маємо масло і сир. А ще яка користь з квітів?..

В грідниці настало загальне мовчання — зробилося так тихо, що чути було маленьку бджілку, що влетіла отвореним вікном і, літаючи, брентіла понад головами задуманих бояр, а одного чуть не вжалила в ніс. Боярин почав відганяти руками напастливу бджілку...

Князь засміявся і продовжав далі розмову:

— От бачите, та маленька мушка, перед котрою ви заслонювали своє лице, вона працює для нас, і вона робить нашу землю славною, що наша земля пахне нам і чужим народам.

— Ага! Вже знаємо, — відозвалося кількох боярів. — Наша земля пахне медом.

— Так, так, добре вгадали. Земля наша пахне медом, за котрим до нас приїжджають купці з цілого світа. Приїжджають за нашим пахучим медом.

— Ну, а чим ще пахне наша земля? — питав далі князь Ярослав.

Бояри почали думати, в грідниці настала загальна тишина...

Князь хотів допомогти боярам і питав далі:

— А чи можна сам мед їсти? З чим найліпше смакує мед?

— З хлібом, — відповів боярин Залуквич.

— А з яким хлібом?

— З пшеничним, — відповіли всі.

— От, бачите, мед найліпший з пшеничним хлібом. Тому наша земля пахне також пшеницею, що найкраще виростає на подільських ланах. Такої пахучої пшениці ніде нема в світі, тому до нас приїжджають за тою пшеницею люди аж з Греції, що її потім відпродують франкам та іншим народам, і на нашій пшениці заробляють гроші. Пам'ятайте, що наша земля пахне медом і пшеницею.

З часом бояри самі шукали зустрічі з князем, щоб з ним поговорити та дечого навчитися, бо переконалися, що в цілій державі нема мудрішої людини, як князь.

— Наш князь такий мудрий, як цар Соломон, — говорили між собою бояри, коли виходили з наради.

— Оо! Це правда, як цар Соломон...

— А я кажу, що він мудріший за Соломона, в його голові стільки мудрости, що він наперед знає, що буде... Дивний чоловік...

— Правда, що дивний чоловік. Кажуть люди, що він наперед угадає, чи буде війна, і з ким.

— Диво! Диво!

— А звідки він це знає?

— Кажуть, що зі святих книг!

— Та як з книг може знати? Та в святих книгах написано тільки те, що було, а того що буде, нема, за винятком про страшний суд, про небо й пекло.

— Ну, добре, ваша правда, боярине Миколо, але скажіть мені, як він може знати про те, що колись буде? Він так усе гарно виведе, що чоловік мусить

повірити що так буде, як він говорить, а не інакше, і завжди сповняться його слова.

— То так знаєте, боярине Петре. Йому вже Бог дав такий талан, такий розум, що потрапить вимірювати все, що буде.

— Г'м..., але ж бо то розум у нього, розум... Не дармо повідають про нього, що він аж у Царгороді вчився на імператорському дворі, між найбільшими філософами.

— А я вам кажу, — вмшався до розмови боярин Онуфрій Залуквич, — що нашому князеві дав Господь Бог три змисли більше, як нам усім смертним людям...

— Цього то я вже не розумію. Як це може бути, щоби Бог дав йому три змисли більше, як нам усім людям. Всі ми маємо зір, слух, нюх, смак, чуття, і він теж так само їх має. То які ж він має три змисли більше, де ж вони?

— Ха-ха-ха! — засміявся боярин Онуфрій, — а де ж я говорю про такі прості змисли, я не про це. От мусите знати, що кожна людина на світі має крім тих простих змислів, про які ви казали, ще п'ять вищих змислів, або премудростей, як «смотрініє», «пониманіє», «сужденіє», «розумініє» і «знаніє»; а він, наш князь, має ще три змисли більше як: «розмишляніє», «розсужденіє» і «заклучаніє». Тому його деякі мудрі люди прозвали «Осмомислом», за те, що він всьому на світі найліпший лад виведе, так якби мав вісім змислів. Так йому Бог дав. Кажуть, що й небіжчик Володимирко без нього нічого сам не зробив, а завжди його радився.

— Небіжчик, дай йому, Боже, царство небесне, розумний чоловік був, нема що казати, проворний, перебіглий, хитрий, як не направо, то наліво пішов,

як не добрим словом, то палицею взяв, а завжди на своєму поставив. А цей, бачу, своїм розумом так все гарно виведе, що подивляти треба як кожна річ, про яку задумає, сама йому в руки впаде. По його мові видно, що має більше змислів, як ми всі. Такий то йому Бог талан дав. Він своїм умом потрапить до кожної справи так ніжно підійти, що приємно послухати кожну його мову. От візьмім, наприклад, таку річ: Небіжчик Володимирко не потрапив би в так короткому часі, без галасу, крику і налогів викінчити церкву св. Пантелеймона — як він.. Небіжчик наложив би данину, казав би биричам зібрати гроші, і кожний, боячись його, дав би відчпного, а Ярослав, дивіться, як цікаво до цього забрався. Все лишив самим людям. От, що діється. Кожний рветься до роботи, і до Києва за взірцями їздили, і гроші самі збирають, і роботи пильнують і наглядають, і церква виросла на очах. Або жіночий монастир св. Параскевії, як справно росте, а все це без крику, без галасу, без биричів — люди охотно все зносять, будують. Або та княжа літня палата в Залукві, аж любо дивитися, росте, мов чародійна сила несе її вгору, а князь тільки всміхається під вусом.

— Це правда, щось дивного, не князь. Кажуть люди, що й в Перемишлі палату поширюють, і в Сяноці Володарів замок розбудовують, от що голсва то голова, правдивий Осмомисл.

— Так, так, правдивий Осмомисл, а скільки то нових кораблів день-у-день по Дністрі пересувається, горі і долі рікою пливе. Оповідують люди, що з інших держав кораблі до нашого Галича приїжджають, десь з Болгарії, чи Венеції.

— Я чув, що були і від франків, чи німців.

— Так, були від франків. Князь розказував учо-

ра на раді, що завтра буде приймати моряків з Венеції. Хочуть заключити з нами такий договір, щоби ми продавали їм пшеницю, мед, віск. Хто матиме на продаж ці продукти, заробить гарні гроші.

— Ба, заробить, а хто ж як не Чагрів. Цей обловиться...

— Я чув, що питають найбільше за хлібом і за кунами. Піду додому і я дещо приготую на продаж, на злість Чагровим.

Бояри розійшлися, кожний в свою садибу.

На одній боярській раді, де були запрошені також представники міщан і купців, виступив князь з проєктом укріпити Малий Галич і зробити з нього недоступну твердиню, що була б заборолом входу в нутро нашої держави. Зібрані прийняли проєкт князя з одушевленням. Князь видав тоді привілей для галицьких рибалок, які осядуть в Малим Галичі та звільнив їх на довший час від усякої данини й дозволив уживати безплатно пристані й домівки на склад сушеної риби.

Ім'я князя з дня на день набирало значення, щораз частіше величали його Осмомислом.

Для вдержання чорноморської полоси у своїх руках і зв'язання її з інтересами Галича та всієї держави, наказав Осмомисл колонізацію околиць Берладі й надморських степів, як теж і устя Дунаю.

— Хто з наших людей, — казав Ярослав, — стало там осяде, дістане стільки землі, скільки за день обійде, і буде звільнений на двадцять літ від усяких данин. А на перші потреби дістане з княжої каси дві гривні сріблом.

Для безпеки цієї провінції від усяких авантюристів, князь казав зформувати особний полк воїнів

в п'ятсот люда, що закуті в залізо, були б кожної хвилини готові відперти ворогів.

VIII

В кілька місяців після смерти Володимирка великий князь Ізяслав почав переговори з Ярославом Осмомислом в справі звороту ґородів на Погорині.

Ярослав дуже зручно продовжав переговори, а водночас з'єднував собі союзників проти великого князя. Бояри подивлялися його великий розум і сприт, і не щадили йому почесного ймення Осмомисла. Великий князь врешті спостеріг, що Ярослав хоче скористати на часі, щоб стати сильніше на ноги, і в думці признав, що він далеко спритніший за свого батька. Тому постановив приперти Ярослава до стіни й закінчити спір за Погорину, що так довго тягнувся. З тією метою вислав він свого посла в Галич і зажадав рішучої відповіді.

Ярослав передав справу на рішення боярській раді. Він хотів конечно збагнути глибину душі своїх бояр, і тому сам в справі звороту ґородів на Погорині заняв уступчиве становище. Але бояри закричали князя:

— Княже, ми за ніщо в світі не зречемось Погорини!

— Погоринські ґороди мусять бути за нами.

— Майно й життя віддамо за Погорину.

— Погоринська волость, це відвічна дідизна теробовельських князів, мусить, як і Теробовля, остати за нами.

Князь представив зібраним боярам, що невіддання Погорини буде вічною ворожнечою між Галичем а Ки-

свом і викличе знову війну, якою грозить великий князь.

— Ми всі положимо свої голови за Погоринькі гóроди, там найліпша земля.

— Не дамо Погорини, забирайтеся геть! — кричали бояри до київських послів і вимахували мечами, інші — грозили затисненими п'ястуками.

Князь не сподівався такої однодушности свого боярства. Тепер переконався, що сміло може числити на своїх людей, які станули на становищі покійного батька і під ніякою умовою не уступлять Погорини. Відтак казав передати київському великому князеві відмовну відповідь, як волю всього галицького народа.

Після відходу київського посла, післав князь зараз гонців до пограничних гóродів Сянока, Перемишля, Ряшева та Ярослава, щоб тамошні начальники негайно вирушили в сторону Галича. Князь числив найбільше на хоробрих лемків.

За два тижні від виїзду київського посла з Галича, довідався Ярослав від галицьких купців, що Іванко Берладник розбив його кумбари, розігнав рибалок при устю Дунаю і пограбував його купців у пристані Малого Галича. В тім самім часі вирушив великий князь Ізяслав зі своїми союзниками проти Ярослава, якому виповів війну.

Ворожі війська стрінулися над Серетом, біля Теробвлі, де прийшло до рішаючого бою. Князь Ярослав станув у перших рядах до боротьби з противником. Наякалися Ярославові полководці, що князь перший хоче йти в бій, даючи в той спосіб найкращий приклад посвяти за вітчизну. З осторожности, щоб йому що злого не сталося, відвели його полководці насильно з поля битви в запілля, кажучи:

«Ти ще молодий, поїдь подалі, нас доглядай, а ми

хочем за честь твою свої голови злєжити. Ти у нас князь один, хтось може тобі що вчинити, то що нам тоді робити».¹

Бій тривав зі змінним щастям кілька днів.

З одної і з другої сторони взято чимало воїнів в полон. Вкінці князь Ярослав відніс побіду над своїми противниками, лишився сам на місці бою... Великий князь захворів, залишивши полки на своїх підручних князів-помічників, а сам вернувся до Києва, де незабаром помер.

Іванко Берладник щиро помагав своєму покровителеві. Його степові смільчаки доказували чудес хоробрости, бувало що й коня підносили вгору на своїх раменах. Однак мимо всього уважав себе засланим, щоб мірятися в чистому полі з полками Осмомисла.

Зате старався запільними набігами підтинати сили свого противника...

Побачивши врешті, що й тут не багато вдіє, лишив свої порахунки з Ярославом на пізніші часи, пішов сам зі своїми степовиками шукати іншого хліба, хоч Яр-Бусович противився цьому, намовляючи князя вернути назад до Берладі.

— Вертаймо, княже, до Берладі, небезпечно залишати на так довгий час князівство, що тобі так легко в руки попало. Пам'ятай, княже, що хата без господаря скоро запустіє, а народ без догляду пошукає собі іншого володаря, а що за життя для княгині — як дитина виховається без батька...

Княже, маєш великі обов'язки...

Але князь Іванко думав свою думку...

¹ Так записано в «Іпатській Літописі».

ІХ

Після теребовельської битви полки підручних князів приготувалися до відходу.

Князі гуторили між собою про воєнні кошти, які мав виплачувати скарбник великого князя за подану поміч. Один з підручних князів, князь Святослав Ольгович, зауважив, що під час боїв полки Іванка Берладника найсправніші з усіх полків.

— Його воїни незвичайно легкі й звинні, правдиві степовики... Стане на коні — їде, сховається під коня — їде, перевернеться на коні — їде. Такого дива я ще не бачив, — зауважив князь Святослав.

Після тої розмови, приступив Святослав до Іванка і, жартуючи, запитав:

— Знаєш що, Іванку?

— Слухаю, брате!

— Подивляю твоїх воїнів, таких звинних одчайдухів, як твої берладники, я ще не бачив... Якби мої такі були, я дав би за це половину свого майна.

— Купи собі мій полк, продам — продам, як братові, — сміючись, сказав Іванко.

— Добре, беру тебе за слово, брате, куплю, але разом з тобою.

— Згода, брате, продам разом з собою — скільки заплатиш?

— Добре жартувати тобі, брате, але правду кажу, що твій полк зробив би мені велику прислугу в боротьбі з лісовими злодіями, що цілими ватагами нападають на мою волость, грабують і розбивають моїх людей. Мої воїни за тяжкі, щоб зробити з ними порядок,

бракує їм тієї звинности та проворности, які бачу у твоїх степовиків.

— Добре, брате, як заплатиш — піду до тебе охотно з моїми полками на службу. Правду тобі кажу, що я не люблю на місці сидіти, подібно як мої воїни. Вони привикли на степах до руху. Я привик до них, вони до мене.

— Що ж, брате, за золото і срібло підемо. За гроші цілий світ добудеш, казав покійний Володимирко.

Торг в торг — брати-князі погодилися. Святослав Ольгович вичислив Іванкові двісті гривень сріблом і дванадцять гривень золотом.

Іванко перечислив гроші, сховав у калитку, і спрямував свій полк на північний схід, хоч Яр-Бусович був противний цьому та все ще намовляв князя, щоб він вернувся до Берладу.

Як вихор по степу, так скоро перелетіли Іванкові полки на бистрих конях правобережну Україну і незабаром увійшли до Києва, хоч Святослав це був заборонив. Однак берладники залишили далеко позаду Святославові полки, ніколи ще в Києві не бували, але багато чули про велич Києва, про його багатства. Вони мали охоту трохи погуляти по Києві, і пограбити свого союзника, великого князя, та його багатих підданих, про що йшла слава по цілому світі.

Та прибувши до столиці, до «матері руських городів», берладники розчарувалися...

В тих часах у Києві не було що грабити. Багатства Києва стали давно «пригчею во язицїх»... Вони давно минулися в руках великих князів, які часто мінялися, їхніх дружинників, різних степових орд, що ніколи не щадили тієї цариці світа, другого Царгорода. Давніше багате боярство, заможне купецтво зниділо, збідніло. Греки перестали торгувати з Кие-

вом, а звернули тепер свої очі на Галич, як більш багатий і життєздатний гóрод.

Полки Берладника, погулявши кілька днів у Києві, лишили його у спокої, а самі подалися на північний схід, до столиці князя Святослава Ольговича, що йому найнявся Іванко служити. Після кількох днів важкого походу, переважно по пісках і мокляках, полки князя Іванка, що перший між українськими князями став лицарем-кондотьєром, станули під дерев'яними стінами Новгород-Сіверського. Однак берладських воїнів стрінуло в Новгороді ще більше розчарування; берладники найшли тут все ще простіше і бідніше, як у Києві — тут не було вже нічого грабувати...

— Господи! Яка ж тут нужда, як тут сумно й нудно, — сказав Яр-Бусович до Іванка. — Я за ніякі скарби не хотів би тут князувати.

— Гей, гей! Нема то як наші берладські степи! — відповів Іванко і похитав головою.

— Їдьмо далі, воеводо, тут нема що робити.

Іванко не ждав вже приїзду свого брата, князя Святослава, що зі своїм полком залишився далеко позаду, але дав приказ своїм свавільникам виїхати в лісову смугу та воювати тих «лісових людей», що нападали на «багатий» Новгород-Сіверський.

— Не розумію, чого ті «лісові люди» нападають на цей «славний» гóрод, коли тут у найбагатшого боярина, окрім глиняної посуду і простих кожухів нічого не знайдеш, — сказав до Іванка Яр-Бусович.

— Побачимо. Може якраз ті лісові розбишаки обловилися багатством Новгород-Сіверського...

Іванко приказав розпустити свій полк... Як вихор розбіглися степовики по лісових пущах, окружили всі

криївки лісових розбишак, звідки, виполошивши їх, позв'язували мотузами та привели перед Іванка.

Від полонених довідався Іванко, що це останки язичників Радимичів, що під володінням своїх жерців нападали на всі гóроди, в яких ширилася християнська культура. Князь Іванко обійшовся з половленими вельми ласкаво, по-приятельськи, жартував з їхніми проводирами, казав поганським жерцям молитися і відправляти богослуження до вітрів, до громів, до сонця, жартував з них, торгав їх за борода, сміявся з їхніх одягів. Казав принести статуетки поганських божків, та повідрізував їм носи й вуха, через що жерці були згіршені і плакали, а Іванко, щоб втихомирити їх, давав жерцям гроші та пограбовані шкіри на одяг. Їхніх проводирів випитував про способи їхніх нападів на Новгород-Сіверський. Ватажки лісовиків, пізнавши Іванка краще, розказували йому довгими вечорами при запалених вогнях про свої напади й походи, з чого Іванко щиро сміявся.

По якомусь часі Іванко заприятелював з ними, як з рідними братами. Спав в їхніх колибах, їв з їхніх мисок, дарував їм всі провини, а вони за його ласку принесли йому всі пограблені речі в золоті, сріблі та цінних кунах.

Лісовики пізнали, що Іванко добрий князь, просилися до його війська й обіцяли піти з ним на кінець світа. Іванко прийняв їх радо до своїх полків, полював з ними, і від тепер вони творили одну громаду, одну родину, стали берладниками.

Незабаром Іванко переконався, що в тих лісах більше дикої звірини, ніж лісових розбишак.

За недовгий час очистили берладники всі довколишні ліси з оленів, турів і ведмедів. Всі мали що їсти, а берладські войовники здобули дорогоцінний скарб

у дорогих футрах для торгівлі з греками, який на вантажних підводах відсилав Яр-Бусович під охороною воїнів до Берладу, при чому передавав вістки до княгині...

Полки князя Іванка більшали з дня на день. Щохвилини прибігали до нього різні лісові промисловці, що по лісах шукали пригод з дикими звірями. Були то люди сильні, відважні, загартовані одчайдухи, що не раз заглядали смерті у вічі.

Іванко приймав усіх радо, заключав з ними дружбу, гостив, обдаровував мечами, ратищами, луками та іншою зброєю.

Так побільшаючи свої военні сили, почав Іванко посуватися зі своїми, загартованими в боях полками все наперед... Іванко зовсім забув про свого союзника князя Святослава, від котрого дістав заплату, і подався далі на північ шукати нових пригод...

Полюючи так з дня на день, посувався він зі своїми полками в північно-східньому напрямку, і зайшов до города Смоленська. Тут прийняв таку саму службу за гроші у смоленського князя Ростислава, під умовою, що він допоможе Ростиславові засісти на великокняжім престолі в Києві.

Мрії князя Ростислава сповнилися. При допомозі золотих гривен і дорогоцінних кун, пішли берладники на поміч і допомогли князеві Ростиславові засісти на престолі в Києві.

Після скінченої служби у смоленського князя, пішов князь Іванко далі на північ шукати нових авантюричних пригод. З піснею на устах вирушили берладники в північну даль.

По дорозі бачили щораз біднішу землю, щораз більші пустирі... Дивувалися, як могла людина в такій

убогій землі поселитися, де крім вільх та смерек не було видно іншої деревини. Нераз за цілий тиждень ледве стрінули одну людську оселю, зложену з кількох хат, в яких жили брудні, як смола, суздальці, тихі та спокійні люди, при тому дуже забобонні. До них ще не дійшла Христова наука, хоч зараховувано їх до християн.

— Ану запитаймо, княже, в що вони вірують, — сказав Яр-Бусович.

— Запитай ти, — відрік князь.

— В що ти віруєш? — запитав Яр-Бусович одного з них.

Запитаний суздалець витріщив очі і зніяковів, не знав, що відповісти...

— Чи ви тут віруєте в Ісуса Христа?

— Так, — відповів суздалець і показав рукою на дерева, що на них перескакували вивірки.

Воевода не міг цього зрозуміти й запитав удруге:

— Чи ви ще віруєте у вивірки?

— Ні, вивірки постають із дощу, як обильні дощі падуть.

— А з чого у вас стільки смоли на деревах?

— Смола паде з неба на дерева, як відьма місяць пожирає.

— Якто, відьма місяць пожирає? — запитав зацікавлено воевода.

— Як місяць не круглий, то його відьма зжерла...

— Це якісь дурні дикуни, — сказав Яр-Бусович до князя. — Дивися, княже, які в них великі лица, і які ясні очі... Мова їх — це якась мішанина наших і ненаших слів... Все тут якесь немиле, не таке, як у нас в Україні, це якась відмінна порода людей Глянь, як підозріло дивляться на нас. Важко з ними договоритися до чогось путнього.

По трьох днях їзди все в північно-східньому напрямку добилися врешті наші берладники до зимного Суздаля, де очікував їх нетерпляче тамошній володар, свояк з лінії Мономаховичів, князь Юрій Долгорукий, хоч Яр-Бусович весь час намовляв князя Іванка вернути до Берладу.

— Княже, твоя жінка в монастирі скучає, дитина плаче за батьком...

— Зараз, зараз, вернемо, воєводо мій дорогий, хай лише подивлюся на тих дикунів у Суздалі, — сміявся князь Іванко, — а відтак вернемо стрілою додому.

Це сказавши, вдарив коня нагаєм і дав знак їхати далі.

Х

Третього дня в полудне побачили наші берладники гóрод Суздаль... За яку годину їзди станули під його дерев'яними стінами. З одної і другої сторони затрубіли роги. Суздальці відсунули дерев'яні засуви й відчинили тяжкі брами, якими увійшли наші берладники. На суздальських майданах кипіла робота. Тут були цілі гори ліщинових луків, до яких майстри доробляли з конопляного прядива тятиви. Інші ремісники стругали з тоншої ліщини стріли, які закінчувано кременними вістряма і оббивано міцними нитками намащеними воском. На дальших майданах ковалі виковували залізні мечі, інші дороблювали до них прості рукояті, направляли рогатини тощо. Між усіма проходжувалися тивуни і биричі, що пильнували роботи та кричали на робітників, які переставали працювати, приглядаючись берладським гостям. Гóрод Суздаль зробив на берладників дивне вражіння. Ціл-

ком неподібний ані до Києва, ані до Галича. Все тут дерев'яне на довгих нерівних вуглах, всюди зависокі дахи. Гóрод оточений дерев'яними стінами, а воїни — якісь старі бородачі у варяжських шоломах...

— Таких воїнів я ще ніде не бачив, — засміявся Яр-Бусович до князя Іванка. — Всі вони якісь зимні, непривітні, як увесь їхній край. Навіть церкви тут якось інакше побудовані як наші, вежі якісь цибулясті, де ж у нас в Україні такі бані будують... Господи! У нас на церкву любо подивитися, а тут все якесь немиле, не наше...

Так розмовляючи, поволі в'їхали до княжого терему.

Князь Юрій, оточений своїм двором, стояв на рундуку свого дерев'яного терему... Він прийняв Іванка з одвертими раменами, чим хата багата... Князі поцілувалися щиро, сердечно. Князь Юрій залюбки придивлявся Іванковим воїнам, вп'яливши в них свої сірі очі, якби хотів заглянути в їхню душу й переконатися про витривалість на военні труди.

— Скільки у тебе воїнів? — запитав Іванка.

— Чотири полки по триста мужа.

— Тішуся вельми, дорогий брате, тобою і твєю поміччю.

— Вірю тобі, брате, але за поміч беремо заплату згори; від Ростислава так взяли, і від Святополка...

— Знаю, брате, і я тебе не скривджу і ще краще подякую за твою поміч як вони...

— Гаразд, брате, але яке ж у тебе дивне дворище? Та ж це гірша шопа, як у моїй Берладі... Де ж це, брате, подібне до Києва, чи до Галича... Господи, тут якесь таке все просте, від сокири... А це що за страховища на стінах?

— Це наші «святці», — сказав князь Юрій і зачав хреститися.

— Це святі? — запитав Іванко. — Господи, та де ж це до святого подібне... У нас, це поставили б в коноплях на відстрашення горобців, — шепнув тихо Іванко до Яр-Бусовича, що засміявся з дотепу князя.

— Гм, у нас так, брате, як бачиш, край бідний, тяжко ліпших майстрів підшукати. У нас кожний шматок хліба треба тяжкою працею здобувати.

— Я дивуюся тобі, брате, — сказав Іванко, — що ти сів у таких пустирях, у такому відлюдді... Тут і сонця мало, і якомсь слабо гріє, і світить якомсь не так, як у нас...

— Гм, у нас так, брате, — відозвався Юрій, — це не Київ ані Галич.

— Ані Берладь, брате, — засміявся Іванко, — якого я не міняв би за твій Суздаль, за ті вічні сніги й морози...

— Твоя правда, брате, але за це у нас певніше сидиш на престолі, як у вашому Києві, або й у Галичі... У нас треба працювати і то тяжко працювати в поті чола, щоб з тієї бідної землички з'їсти шматок хліба, але за те, брате, він ліпше смакує, бо тяжким трудом здобутий...

— Але й народ твій, брате, якийсь інший, якийсь дивний, неподібний до наших людей, — сказав Іванко.

— Це правда, брате, що неподібний, до нього треба звикнути, за це він більше слухняний, мовчить і працює. Ніколи не вміщується тобі до правління... Що йому прикажеш, це сліпо сповнить, тут князь — земський Бог, його воля — воля народа. А у вас вічні крамоли,¹ міжусобиці, бунти, невдоволення... кожний

¹ заколот, незгода, протидержавні негодування.

хоче бути мудріший від князя. Ваших порядків я не міг би вже знести, не міг би стерпіти, тому я вдоволений з тутешнього князівства... Хочай ніде правди діти, часом тужно за Києвом, де чоловік побачив світ де виховався, де виріс, тужно за тими розкішними лугами, квітчастими левадами... Але що ж робити, для всіх у Києві немає місця, хтось і тут мусить бути. Прийде час, що колись і в Суздалі буде ліпше, що й тут колись пізніше запанує благодать Божа, як і в Києві, але покищо, треба тут попрацювати, щоби було ліпше, воно і прийде до того, брате, але мушу собі, брате, зробити доступ до недалекого моря. Там живуть заможніші люди, провадять торгівлю з заморськими народами, німцями, франками. Тому я тебе запросив, брате, поможи мені розбити і приборкати тих людей, що живуть над берегами Балтійського моря і платять данину багатому і так Новгородові...

— Добре, брате, будемо воювати, я до цього привик, мої воїни також, але даром нічого не має. Моїм берладникам треба згори заплатити золотом, або сріблом, інакше не підуть.

— Пристаю, брате, на все, але прошу тебе, піти зараз на північ... Знаєш, у мене нема чим прохарчувати твоїх воїнів, а подорозі матимеш звірини доволі.

— Коли ж бо нам, брате, звірина вже надоїла, мої воїни не можуть вже дивитися на дичину — їм якраз треба на переміну трохи хліба.

— Нема, брате, хліба, на кілька днів дам, більше не можу, брате, нема, нема хліба, тіснота в нас. У нас буває, брате, на весну люди мелють кору з дерев, мішають з мукою і печуть хліб — з чого часто хворіють, але з часом привикають і до тієї їди.

— Як так, сумно у тебе, брате. Я знаю, що ти добрий і ощадний господар, дбаєш про свій народ.

Але кажу тобі, що мої воїни погинуть, похворіють з м'ясної їди без хліба, і тобі, брате, нічого не допоможуть. Вони звикли у наших теплих краях більше до хліба, як до м'яса... Мусиш виявитися до них більше щедрим, якщо жадаєш від них помочі у своїй власній справі. За цю поміч, за твою щедроту для них, вони віддадуть тобі це сторицею і здобудуть тобі хліб в новгородських житницях.

— Дам, брате, але під тією умовою, що хліб повернеш з новгородських житниць. Всі мої скарби віддам за повернений хліб. Я без хліба в тих сторонах — як риба без води. Язва знищила б увесь мій народ, якщо б я лишився тут без хліба. У мене хліб — це лік для здоров'я.

— Сам, брате, припильнуеш собі у Великім Новгороді, твої воїни привезуть тобі стільки хліба, скільки зможуть забрати, за це я ручаю.

Після кількох днів відпочинку у зимнім і непривітнім Суздалі, князь Іванко подався зі своїми берладниками на північ, хоч Яр-Бусович противився тій безцільній і безнастанній мандрівці, але надто прив'язаний був до Іванка, надто високо цинив його дружину, жив щастям цього княжого роду, тих осіб, що вивели його в люди — тому, хоч нерадо, потурав промахам князя, і беріг його, мов ока в голові.

Князь Юрій також зібрав свої полки і пішов за Іванком...

Суздальці трималися осторонь від рухливих і свавільних берладників, не могли привикнути до одчайдушної веселости дітей степу, дітей гарячого підсоння, і берладникам спішили лише тоді з поміччю, коли бачили конечну потребу і власну користь.

XI

Великий Господин Новгород задрижав у своїх основах!..

Давно не бачив таких гостей під своїми мурами...

Давно у святій Софії не молився народ так щиро, як сьогодні...

Давно на Волховським мості не кінчали новгородці своїх спорів...

Давно вічевий дзвін не скликував так тривожно своїх вірних синів на віче, як сьогодні...

Через довший час спокійно пливли води ріки Волхова, бо не бачили на своїх хвилях таких гостей, як сьогодні, що завидували йому слави, завидували багатства, завидували свободи...

Злоба Юрія Долгорукого не могла стерпіти свободного розвою Великого Міста. Юрій завидував йому свободної торгівлі, завидував зв'язків з усіма народами на всі сторони світа, завидував республіканського незалежного від нікого, уладу. Суздалець хотів конечно покорити свободних братів слов'ян, хотів заблагрити їхньою кров'ю сині хвилі спокійного Волхова. З тією метою знайшов собі степових одчайдухів, що з віддаленого півдня прийшли на далеку північ, і з шаленою відвагою кинулися до боротьби...

Але за короткі були руки Долгорукого князя, щоб міряться з великим Господином.

І відчув це Долгорукий князь, що навіть при помочі берладників йому не підсилу буде справитися з могутим противником, якого слухають всі народи від Балтійського до Білого моря, якого добровільно

признали за свого приятеля, за старшого брата, що ними порядкує, править і заслонює своїм гострим мечем...

Знав Долгорукий князь, що його руки закороткі, щоб відразу посягати по велике серце північної торгівлі, котре цінять і поважають всі народи від древнього Риму почавши! Тому постановив ослаблювати його поступенно, постановив підкорити собі його данників, його союзників, від котрих Великий Новгород має моральну і матеріальну поміч.

Найперше постановив князь Юрій знищити тих, що склалися на велич Великого Новгорода і напав з найнятими Іванковими військами на багатих союзників ганзійського* гóрода...

З диким вереском кинулися берладники на пригороддя Великого Новгорода і порозбивали їхні склади з дорогоцінними футрами, що були проготовані для франків, порозбивали склади зі збіжжям, які франки тут збудували, і згодом те збіжжя захланні суздальці вивезли своєму Долгорукому князеві.

Після побіди дозволив князь Іванко своїм воїнам погуляти по безмежних просторах далекої півночі. Берладники гуляли й пирували досхочу, забираючи спокійним купцям всіляке добро, та ганьбили їхніх жінок і дівчат...

Нагулявшись досхочу, берладські розбишаки підступили разом з суздальцями під сильно укріплені мурі Великого Новгорода. Однак на тому й закінчили своє діло. Не мали відваги добувати сильно укріпленого ганзійського гóрода. На оборонних мурах міста стояло багато, добре озброєного, лицарства у варязьких шоломах.

* Ганза — союз торговельних міст в середніх віках в Німеччині. До того союзу належав Великий Новгород і Псков.

Навіть мосту на Волхові не сміли переступити ні берладники, ні суздальці. Після кількох тижнів облоги, напасники відступили з-під Новгороду, заключивши з покараними данниками угоду, щоб від тепер всяку данину платили князеві Юрієві. Після того подалися на дальшу північ, де покорили чудські племена в користь суздальського князя...

За таку велику поміч князь Юрій присягнув Іванкові досмертну любов і приязнь.

— За твоє щире серце, — казав Юрій, — не перестану тебе вічно любити — вдячність моя для тебе не має міри, вона безгранична. За твою поміч, за твої хоробрі діла, будеш у моїм домі, між моїм народом вічно жити, тебе ніколи не забуду. Твою жертву для мене мої діти і внуки будуть навіки згадувати, кобзарі півночі будуть складати пісні-билини як про чудобогатирів, бо твої діла заслуговують на те, а пам'ять про твоїх воїнів піде від рода в рід.

— Нема защо, брате, так дуже дякувати. Це ж наш святий обов'язок допомогти брат-братові в потребі, як у Святім Письмі читаємо: «Возлюбім друг друга»...

— Правду кажеш, брате, я завжди додержуюсь слів Святого Письма: «Возлюбім друг друга да єдино-мислієм ісповіми», як читаємо на Божественній літургії.

Іванко з Юрієм обнімалися, цілувалися і заприсягли собі досмертну любов, а в потребі й поміч...

Яр-Бусович хитав на це все головою, і думав свою думу...

— — — — —

XII

Після воєнних подвигів над фінським заливом суздальці й берладники, навантажені воєнною добичкою, повернули до Суздаля на довший відпочинок.

Князь Юрій радів. Завдяки допоміжці Іванка став «великим господином».

Простір його князівства поширився. Землі прибуло удвоє, награвив безліч скарбів, добув хліба, підданих, добув рук до роботи, до праці. Було чим погостити союзників з далекого півдня, про котрих давніше ніколи не мріяв і такої визначної допомоги ніколи не сподівався. Юрій «поріс у пір'я», почув свою силу, і задумав у своїй голові використати поміч Іванка, подібно як це зробив його сусід, смоленський князь, Ростислав.

Почав гостити берладників, не жаліючи награвленого хліба, ні соли... Суздаль почав пирувати «во всю»...

По тих перемогах на півночі Юрієві рівнож заблаглося на старі літа великокняжого стільця. Він захотів бодай на часочок засісти на престолі в Києві.

З тією думкою, яка його вже від довшого часу мучила, звірився Юрій Іванкові.

— Добре, брате, поможу, але це буде коштувати багато гроша — знаєш моїх берладників — даром вони не звикли нічого робити. Хто мастить, той їде...

— Знаю, брате. Я так зроблю, я їм цього ніколи не забуду, як засяду в Києві на престолі. Я за це тобі поможу в Берладі. Я забезпечу твою владу над берегами Чорного моря так сильно, що «врата адова не одоліють її».

Брате Іване, я за це допоможу тобі Царгород здобути, побачиш, що слова дотримаю, а серби й болгари будуть тобі данину складати, побачиш.

— Добре, брате, попробуємо. Мені й так дорога попри Київ додому. Будь певний, що тебе в біді чи потрібі, не покину.

На провесні обидва князі зібрали свої полки й рушили на південний захід.

По дорозі оба спільники ограбили Смоленськ, уділ свого брата-князя! Загарбані у Смоленську речі й церковну утвар вивезено на північ, у Суздаль, відтак князі зі своїми військами пустилися в дальшу дорогу, на південь.

При дикій музиці, та ще більш дикіших співак своїх воїнів, їхали обидва приятелі мов найвірніші друзі в край теплий, соняшний, багатий, веселий та приманчивий.

Серце Юрія радувалося, він приближався до свого дорогого зятика, Ярослава Галицького, що високо сидів на золотокованім престолі. Він мріяв, що при помочі дорогого приятеля Іванка осягне ціль життя, зложить на свою голову шапку Мономаха, і запанує на славу. Він тоді заведе лад і порядок у Києві, за його панування настануть знову часи великого царя Володимира. З такими думками станув Юрій під мурами матері руських г'ородів. Загартовані в боях Іванкові полки здобули Київ, і Юрій засів на престолі своїх батьків...

Гордо в'їхав він у великокняжий двір, де змалку виховався, з котрого не думав уже уступати, а закріпити владу за своїми потомками на вічні часи...

Іванко Берладник, як вірний друг, щирий приятель, котрому Юрій так багато завдячував, лишився

довший час у Києві, разом зі своїми полками. Їх розміщено в найближчій околиці Києва.

Берладники відітхнули. На їхнє удержання призначено доходи з великокняжих дібр, щоб не грабили мирного населення.

Суздальці вернулись на далеку північ. За кілька місяців наспіли до Києва недобрі вісті, що недавно приборкані племена над Онежським озером зворохобилися, повиганяли Юрієвих посадників і тивунів, не платили обіцяної данини та вигнали зі свого краю Юрієвих воїнів.

Не було для Юрія іншої ради, як знову звернутися до Іванка за поміччю...

Хоч Іванко не мав великої охоти вертатися в ту студену північ, але на благання приятеля, не покинув його в потребі.

— «Возлюбім друг друга!» — повторив князь Юрій до свого брата Іванка.

— «Да єдиномислієм ісповіми», — докінчував, сміючись, князь Іванко.

За короткий час зібрав Іванко своїх войовників і вирушив знову на північ, щоб закріпити любов до Юрія, хотів Яр-Бусович перестерігав його перед тією «любов'ю», бо щось відпихало його від того «братчика», не вірив Юрієві...

— Княже! Мій дорогий княже! — просив Яр-Бусович, — на Бога прошу тебе, лишім цей край, вертаймо додому. Хто зна, що з Берладом сталося, хто зна чи не загорнув його Ярослав, а що тоді буде з жінкою і дитиною?.. Вони тужать за тобою... Княгиня виглядає тебе, їй належитья якась опіка від тебе, княже, якийсь захист від мужа, а не ласка чужих людей... Не вір, княже, Юрієві, я бачу, що це лукавий

чоловік, що думає тільки про свою користь, а як тебе не буде потребувати, то й не подивиться на тебе, не то щоб тобі в чомусь допоміг. Згадаєш, княже, мое слово!

Однак всі перестороги Яр-Бусовича не мали на князя Іванка впливу...

Його лицарська гордість не дозволила йому вернутися з півдороги, а якась дивна жадоба слави пхала його наперед...

XIII

Зараз після теребовельської битви князь Ярослав обновив свої полки. Зорганізував новий Погоринський полк в силі п'ятсот воїнів. Розмістив у Буську, Тихомлі, Гнойниці, Шумську і Вигошеві по сто воїнів у кожному городі. Старі полки вернули до Ряшева, Ярослава, Перемишля і Сянока. В державі настав спокій, люди зайнялися мирним ділом, приходили поволеньки до добробуту, забули про війни, яких князь Осмомисл не любив провадити.

З часом дійшли до князя Ярослава вісті, що Іванко не вернув до Берладу, а прийняв службу в інших князів, за гроші, як лицар-кондотьер. Цього не бувало ще в українській землі...

Ярослав прийняв цю вістку з присмним здивованням, що німецькі порядки заводяться і по наших землях. Дивним йому це видавалося, але в душі тишився, що уступився йому з хати лютий ворог.

Князь взявся до дальшої розбудови держави. Хотів надати всім державним будівлям і церквам гарний зовнішній вигляд. З тією метою спровадив з Царгороду архітектів та іконописців, з Олександрії кни-

гописців, з Байруту вчених юристів, яким доручив доповнення «Руської Правди». За його часів почали писати «Галицько-Волинський Літопис».

Князь Ярослав, з природи людина чутлива й ніжна, вихована на царгородському дворі, не міг біля себе стерпіти людей з грубими й простими обичаями. Почав він на своїм дворі вимагати від свого оточення чемнішої поведінки і товариської оглади. Для того запрошував на свій двір гуртки бояр з родинами, щоб між знатнішими закордонними людьми навчилися товариської поведінки. Бувало, нераз, збиралися на дворі князя вчені монахи-філософи, які читали давні повісті, читали грецьких авторів. Лицарі розказували про подвиги богатирів, скоморохи забавляли дотепними жартами та сміховинками княжих гостей. Князь усіх гостей радо, дехто грав у кості, дехто пописувався співом, дехто грав на гусях.

Лицарі забавлялися на княжій дитинці турнірами. Вони й приносили різні вісті з княжих дворів інших держав, які радо слухали й нагороджували за те дарами.

Одного разу зайшов на княжий двір знаний в цій Україні бандурист Бояненко. Зібрані гості привітали його щиро, погостили, а оточивши в gridниці, випитували про новини.

Він розказував подрібно, котра княжна виходить заміж, котрий князь жениться, де було вже яке весілля, де і які лицарі перемогли на турнірах.

— Може ти, Бояненку, чув децю про князя Іванка, що його звуть Берладником, та розказав би нам, що з ним сталося, де він подівся, — запитав хтось із зібраних.

— Про Іванка Берладника розказують багато, про нього говорить тепер ціла Україна.

— Розкажи нам дещо, Бояненку...

— Кажуть, що він воює тепер в північних краях, воює з дикими народами. Оповідають, що Іванко розбив таких людей, що мають псячі голови, мають по чотири руки й ноги...

— Ох! А це що за таке диво?

— Кажуть, що після побіди над тими народами, Іванко поїхав у далекі краї, десь аж на кінець світу, за залізні гори, аж там, де то колись цар Олександр загнав однооких царів Гога і Магога, що їх був закував у скалах за залізними горами. Звідтам мав перекинутися повітрям зі своїм військом аж до індійського царства, і там побив якихось поганих царів, що мали вовчі голови, а руки довгі як змії...

— Кажуть, що Іванко потрапить зробити себе зовсім невидимим в часі бою.

— Господи святий, як це може бути? — загули знову приявні.

— Має таку чародійну хустинку, що як завісить її на шоломі, то зараз стане невидимий, а сам бачить усіх, і за одним ударом меча може відрубати нараз десять голов.

— Боже, що за диво! — охнули всі. — Такого дива ми ще не чули!

— А чи вернеться коли князь Іванко до нас, -- запитав один з приявних бояр.

— Кажуть, що верне. Розказують, що Іванко як верне, получить усі українські князівства в одну велику державу. Він збудує собі нову столицю в Малім Галичі, до нього будуть належати всі моря, і всі народи світу будуть йому служити. Кажуть, що тоді Малий Галич буде великий, а наш Галич — малий. Тоді всім людям буде на світі добре, він заборонить всякі оплати, знесе всі данини, не буде їздити за по-

люддям. Чужі народи будуть йому служити, принеситимуть дорогоцінні дари, а князь Іванко буде те все роздавати бідним, що за нього все постоять. Скарби його ніколи не уменшаться, а все будуть більші й більші, а він все буде роздавати і завжди всього повно буде мати.

— Господоньку святий, як тоді добре на світі буде! Ах, щоби лиш скоро він вернувся до нас.

— А чи це правда, що князь Іванко потрапить заспати всіх своїх дружинників?

— Так, це правда. Він сяде зі своїми дружинниками за великий круглий стіл, зачне розказувати про свої походи, а при тім діткнеться рукою цієї чарівної хустинки, а дружинникам зараз збирається на сон, попримурюють очі й засипляють.

— А звідки ж він здобув таку хустинку?

— Цю хустинку дала йому зачарована княгиня, що сиділа замурована десь у франконськім краю, на вежі якогось замку. І ніодин лицар не міг її відмурувати, аж потрапив це зробити наш князь Іванко. Поїхав до неї на білому коні, об'їхав цей замок довкруги три рази. О півночі зліз з коня, прив'язав його до дверей замку, і ждав так довго, поки кінь не заїрже. Коли кінь заїржав, замкові двері отворилися. Іванко пішов тоді сходами на вежу і там побачив княгиню, яка сиділа замурована по шию, і десять літ так спала. Княгиня була напричуд гарна, а їй так зробила із заздрости одна чарівниця. Її батько — франконський князь — давав половину свого царства тому, хто її вирятує з цієї біди. Багато найвідважніших лицарів прибувало з цілого світа, але ніхто не зумів доконеати того, щоб її розбудити. Іванко мав при собі посвячене зілля. Він викресав вогня, закурив зілля, обкурив княгиню кругом, а спалене зілля розтер на попіл

і той попіл посипав княгині на голову. Княгиня, почувши запах посвяченого зілля, пробудилася, всміхнулася до Іванка, а вийнявши хустинку, сказала до нього:

— Чесний лицарю! Ти вирятував мене з цієї біди, тобі я завдячую життя, але твоєю жінкою буду аж тоді, як ти повдвієш. Тепер веди мене до мого батька, але своєю рукою не можеш діткнути моєї руки, тримай мене за цю хустинку, і так провадь.

Коли княгиня станула перед батьком, закинула цю хустинку Іванкові на голову. Іванко став зараз невидимий, сів на коня й від'їхав повітрям в Україну. Батько зрадів дуже, що княгиня врятована, але зажурився тим, що княгиню вирятував одружений лицар, і що так довго не віддасть її, поки цей лицар не поведіє.

Ці дивовижні вісті про Іванка підслухував трохи князь Ярослав з другого кінця обширної княжої гридницьі, де радив з думними боярами. Розмовляли про важні торговельні договори з сусідами. Князь Ярослав, як висококультурна людина, зумів розрізнити, скільки в тих розповідях правди, а скільки народньої фантазії. Але сам факт, що князь Іванко живе і десь в північних краях воює, впровадив Ярослава в хвилеву призадуму. Призадумавшись над оповіданнями, прийшов до переконання, що є якась пружина, якась тайна рука, що цю пружину накручує і не дає йому спокійно сидіти на золотокованім престолі в Галичі.

Князь задумався над судьбою свого племінника, що про його діла мав інші урядові вісті. Жаль йому зробилося його незavidної долі, що за марний гріш мусить вислугуватися рідним своякам і скитатися по світі; будь-що-будь, князь Іванко — людина талановита і варта кращої долі.

За якийсь час прийшли до Галича урядові вісті, що його тесть, Юрій Суздальський, якраз при допомозі Іванка Берладника здобув для себе, на свої старі літа, київський велико-княжий престіл.

Почувши цю новину, Ярослав дуже здивувався. Не жив він у приязні з тестем.. Може бути, що не цілком щире його пожиття з дружиною Ольгою Юріівною було причиною цього холоду, що між ними царював, а може така проста захланність його теста не подобалася ніжному галицькому володареві.

Правду кажучи, двір суздальського князя не різнився від двора першого-ліпшого боярина, не то в Галичі, але десь там у Погоничі чи Синевідську. Суздальський князь відносився просто до своїх бояр, які заходили до нього в кожній хвилині, як до собірівного. Тому то Ольга Юріївна не бачила ніде таких ніжних двірських манер, не могла ніяк звикнути до гарних форм галицького двора, і під цим оглядом не могла зрозуміти свого чоловіка. Навпаки, вона навмисно придержувалася простих суздальських звичаїв, які ніжного Ярослава відштовхували від неї, а приближували до Настасі Чагрівної, жінки ніжної, що бачила двори грецьких фанаріотів, які були в торговельних зв'язках з її батьками. Ольга не могла якось засвоїти собі форм двірської етикетки, які вносили до Галича грецькі купці, вчені, мистці. Вона від тих людей сторонила, а навіть зі свого жіночника не хотіла придивлятися, як її чоловік приймав у себе претендента до грецького престолу, цісаревича Андроніка. Вона не могла сприйняти цього княжого блиску, яким визначався двір її мужа. Вона заодно тужила за своїм Суздадем, за його дерев'яним простим теремом, за його невибагливими звичаями й обичаями, серед яких родилася і зросла.

Князь Ярослав довідавшись, що його тесть засів у Києві на престолі, не знав, що про це думати. Бували хвилини, що почав лякатися свого тестя, щоб із намови Берладника не зробив йому якої пакости, тим більше, що тесть мусів правдоподібно знати про не дуже то щасливе пожиття свого зятя з жінкою Ольгою. Щоби перевірити діло, післав Ярослав до Києва своїх вірних биричів, для розвідки про все, що задумує його тесть.

Биричі, вернувшись із Києва, розказали князеві як там стоять діла. Тоді Ярослав почав зближуватися до жінки, улягав її суздальським манерам, хвалив дуже розум її батька як великого князя.

XIV

Спілка Іванка Берладника з Юрієм Суздальським не давала Ярославові спокою. Юрій хотів сильно закріпити свою позицію в Києві. Він з усіх сторін окружився найближчою ріднею. У всіх менших столицях найменував князями своїх синів, зятів і найближчих свояків. Своему синові Андрієві дав Вишегород, Глібові — Переяслав, Борисові — Турів. У Смоленську княжив його друг і товариш Ростислав, в Галичі зять Ярослав, а в північних гóрдах Муромі, Р'язані, Твері також найближча рідня. Одна лише Волинь виховзулася з його рук, де княжили сини помершого великого князя Ізяслава: Мстислав і Ярослав Ізяславичі.

Тих обох волинських князів боявся Юрій і виповів їм із-за непокірности війну. До тієї війни втягнув Юрій всіх згаданих свояків, за винятком зятя Ярослава Галицького, з котрим не в'язали його теплі відносини.

Для самостійної політики Ярослава не було вигідно стати залежним від тестя. Йому вигідніші були на Волині Ізяславичі, як рідня тестя. Тому Ярослав не мав великої охоти помагати тестеві у війні на Волині. Але на гарячу просьбу тестя не відмовив допомі, однак під умовою, що видасть йому в руки відвічного його ворога і претендента на галицький престіл, князя Іванка Берладника...

Юрій Долгорукий дізнавшись про умови зятя Ярослава, з легким серцем згодився на цей диявольський плян, хоч давніше присягав Іванкові досмертну любов і приязнь, на що цілував хрест...

Нащо я маю йому бути вічно вдячний за його поміч... Ця удавана вдячність буде мене мучити до смерти, все стане мені перед очима, скільки разів подумаю про нього, або скільки разів він з'явиться мені перед очима...

А так — моргнув князь сам до себе — позбудуся відразу цієї вдячності з Києва, а здобуду поміч мого зятика... Ах! Цей зятик, зятик! Починає мені також щось свої роги показувати! Не тільки що мою дитину обернув в нінащо, але й мене хоче своїм «восьмим» розумом вчити мудрости... Який мені з нього «осмомисл»... Але що ж? Поміч його мені зараз потрібна, щоб з Волині прогнати тих премудрих Ольговичів, ну й усе таки зять буде мені потрібний, як не сьогодні, то завтра.

Князь Юрій потер руки й рішив твердо видати Іванка в руки Ярослава...

Іванка не було тоді в Києві. Якраз борюся за Юрія в суздальських сторонах. Тому післав Юрій на північ своїх вірників по Іванка, а Ярославовим послам казав заждати.

Вірники пішли, та не застали Іванка в Суздалі,

але далеко на півночі, біля Онежського городка, де Іванко, після цілоденної битви з новгородськими данниками, відпочивав у теплій кімнаті, відмовляючи перед сном вечірні молитви.

Нагло почув князь у снігах якісь тяжкі кроки. Думаючи, що це сторожа, отворив Іванко двері й побачив якихось узброєних людей, що зближалися до його кімнати.

— Хто ви? Хто вас тут пропустив без мого дозволу у такій порі?!

— Ми післанці великого князя Юрія до тебе, милостивий князю.

— Ну, чого ж вам треба?

— Тебе, милостивий князю, великий князь Юрій бажає бачити зараз у Києві.

— Мене?

— Так, і то зараз, сьогодні, мусиш, князю, з нами від'їхати до Києва — от тобі приказ!

Це сказавши, посол поклав на стіл перед Іванком грамоту...

Іванко, прочитавши письмо, трохи задумався, серце підказувало йому бути осторожним...

— Якто — зараз сьогодні вночі їхати до Києва?

— Так, милостивий князю! Зараз!

— Я не можу сьогодні від'їхати, я змучений після боїв, потребую нічного відпочинку, вночі не поїду!

— Ні! Зараз князю поїдеш, такий приказ великого князя, нашого батька...

— Я служу великому князеві зі своєї волі, тож як схочу поїду, а як не схочу, не поїду, розумієш? Я такий князь, як усі другі... Забирайтеся геть!

— Ми не заберемося й не уступимося звідси, доки не привеземо тебе, князю, у Київ!

— До кого ви так говорите, холопи якісь!

Іванко в тій хвилині відвернувся по свій меч, що висів на стіні, як два здоровенні гільтяї вхопили його за плечі з заду, два другі за ноги, миттю перевернули Іванка і зв'язали...

Князь почав на ціле горло кричати:

— Рятунку!

Юрієві вірники заткали йому уста, винесли зв'язаного на двір, розігнали сторожу, яка хотіла князя боронити, вкинули Іванка на віз і щезли.

Іванко кричав цілу дорогу як дикий звір, кликав рятунку, нарікав на несправедливість великого князя, що за нього боровся. Дорікав войовникам:

— Ви гільтаї! Ви везете найбільшого добродія великого князя як злодія в кайданах!

— Ви, холопи, як сміли мене зв'язати, мене — князя! — як розбійника, за що? За те, що я за великого князя воюю з його ворогами?.. Вас великий князь прикаже повісити!

— Ми нічого не винні, княже, ми дістали приказ тебе живого доставити в Київ.

Після одного місяця такої їзди, прибув князь Іванко до матері українських гóродів...

Через цілу дорогу не сходили йому з гадки слова його приятеля Яр-Бусовича: «Не вір, княже, Юрієві, це лукавий чоловік...»

— — — — —

В Києві лунала про Іванка Берладника широка слава... Про його военні подвиги, як про князя смільчака співали кобзарі пісні-билини, як про давніх богатирів. Великого князя Юрія київляни не любили за його захланність, за його непривітність, за його зимну вдачу.

Галицькі послы, що в Києві ждали на Іванка, розповідали по городі, що мають приказ привезти ув'язненого Іванка в Галич...

— А що ж такого злого зробив князь Іванк, та ж це справжній герой!

— Він хоче нашого князя позбавити престола і сам на ньому засісти... — відповідали галичани.

— А це йому по правді належить. Як старшому в роді...

— Не знаємо, — відповідали галичани. — Ми мусимо сповнити приказ!

— Ми не дозволимо забрати князя Іванка, не дамо! — кричали київляни.

Такі вісті робили з дня на день більш потрясаюче враження, в гóроді гуло, як у вулику. Мешканці столиці ставали по стороні покривдженого.

— Не дозволимо скривдити народнього героя, не пустимо Іванка в Галич, забирайтеся геть, а то вас поб'ємо! — кричали київляни до послів з Галича.

— Хай живе князь Іванко! — лунало в гóроді, — смерть тиранам!

Слава Іванка ставала з дня на день більша. Галицькі послы, побачивши, що це не жарти, скрилися в княжім теремі й не показувалися більше в гóроді.

XV

Великий боярин Добринич запросив до свого дворища в Києві на Подолі деяких знайомих, що були невдоволені з панування Юрія Долгорукого, на раду.

Між присутніми було кількох великих бояр, кількох купців, що торгували з греками, кількох молодих

боярчуків і кільканадцять київських горожан, людей різних станів.

Добринич — це великий багатир. Походив з найстаршого роду українських бояр, що при Володимирі святім відогравали на його дворі першу ролю. Традиція його роду зазнавала великої слави й поваги в Києві. Слово Добринича у князя було святе. Він в біді рятував усіх. Неодного оборонив своєю повагою перед нагаями биричів, не за одним заступився перед князем і привертав до ласки...

Він любив лад і порядок в державі, а невдоволений був з жорстокого панування Юрія Долгорукого й не міг бути байдужим щодо кривди Іванка Берладника, тому до зібраних відозвався такими простими словами:

— Ви знаєте, що ми не просили Юрія до Києва й не спроваджували його на княження, але він проти нашої волі засів на престолі в Києві, не йде нам на руку, а навпаки, поступає з нами жорстоко. Йому здається, що він десь там у якімсь дикім Суздалі, між своїми ведмедами, чи дикунами — а товариства шукає для себе між самими п'яницями і з ними запивається до безтями...

— Ви чули, що розповідають галицькі послы?

— Так! Так! Чули, чули, — загули всі.

— Він хоче своєму зятеві, галицькому князеві, видати на смерть князя Іванка, князя-богатиря, що про його хоробрість увесь світ знає, за те, що князь Іванко має такі самі, а навіть більші права до галицького престола...

— Ми не допустимо до цього! — загули всі. — Не допустимо!.. Оборонимо князя Іванка, нашого героя!

— Тішуся тою вашою заявою, що ви постоїте за правду, але скажіть, що нам робити, як боронити кня-

зя Іванка... Наша добра воля й наша охота може прийти за пізно... Іванка можуть перевезти до Києва. і віддати в руки його ворога так, що ми й не будемо знати коли...

— Я думаю, що найкраще буде засісти на шляхах і слідити-підглядати... А як Іванко над'їде, тоді силою освободити його з рук посіпак і вернути йому волю, — сказав великий купець Вуколич.

— І я так думаю, — сказав Добринич. — Але тут треба з нашого боку витривалости й посвяти, треба найняти людей, заплатити їм, щоб засіли на роздоріжжях, у корчах, і ждали витривало так довго, доки Іванка везтимуть до Києва.

— Я думаю, що треба рівночасно поставити сторожу під брамами гóрода, і тут провірювати кожну підводу, яка зближатиметься до гóрода, — додав боярин Ермслаевич.

— Добре, так повинно бути, а тепер скажіть, хто з вас молодих людей підійметься сторожити на дорогах?

— Я! я! я! Ми всі, ми всі, ми всі, — заявляли приявні.

— Тішуся вашою заявою, що так радо сповните вашу й мою волю, постояти за правду там, чого наше сумління і воля всього народу домагається. Однак при тому звертаю вашу увагу на те, щобереження особи князя Іванка мусить бути з вашої сторони дуже велике, щоб наші противники не зміркували наших намірів, а вам при тому не поломали костей...

— Це вже наша річ, великий боярине, скоріше їхні кості будуть в роботі! Ми покажемо їм де перець росте, а князя Іванка не дамо на смерть!

— Хай живе князь Іванко!

— На погибель Юрієві!

XVI

В Києві подавали собі з уст до уст вістку, що незабаром привезуть князя Іванка.

Люди заворушилися і нетерпляче ждали...

На чернігівському шляху позасідали гуртки людей, що придивлялися всім підводам, які їхали на базар до Києва, чи на котрій не везуть Іванка.

Цікавість з дня на день росла, збільшалася...

Врешті діждалися... Одного дня в полудне зауважено підводу окружену сильним зводом воїв, що наближалася до Києва.

Дехто з цікавості вихилявся з укриття, наближався до підводи, щоби придивитися, кого там везуть.

На підводі побачили скованого чоловіка, що мило-сердними очима дивився на людей, час від часу щось невиразно крикнув, стогнав наче б то у сні, наче б то хотів на себе звернути увагу. Люди зауважили, що ув'язнений пізнав, що наближається до Києва, бо почав на ціле горло захриплим голосом кричати, чим давав знак, просив порятунку...

Товпа людей підбігла до підводи, дехто заглянув до середини воза, дав знати іншим, бо переконався, що тим скованим чоловіком був князь Іванко.

Тоді змовники, що укривалися до цього часу в корчах, забігли дорогою підводі, здержали їздців та піднесли крик, щоб освободити в'язня. Інші зразу почали кричати:

— Хай живе князь Іванко! Люди, рятуйте князя Іванка!

Іванко пізнав, що товпа ним цікавиться, почав ще

голосніше кричати, просив завести його перед великого князя.

Товпа збільшувалася з години на годину, обступила віз і жадала звільнення Іванка.

В'язень виглядав страшно! В брудній подертій одежі з розкуйовдженою бородою і волоссям, кричав і просив завести його перед великого князя. Однак це нічого не помагало. Юрієві воїни розігнали товпу, а в'язня доставлено до підземного льоху, що був біля княжої палати.

Товпа не вступилася... Розбила замкову браму і силою вдерлася на замковий дитинець, де підняла страшні крики за звільнення Іванка.

Частина людей побігла до митрополичого двора, просити пастиря церкви, щоб заступився за невинно ув'язненим добродієм великого князя.

— Владико, рятуйте невинного князя!

— Владико, не дозвольте видати Іванка на смерть галицькому князеві!

— Іванко — добродій великого князя!

— Він допоміг Юрієві здобути великокняжий престіл!

— Він двічі воював у Суздалі за великого князя!

Митрополит Клим, вислухавши скарги й прохання своїх вірних, зараз зібрався й пішов на великокняжий двір.

Станувши перед великим князем, сивобородий старець, як найвищий пастир української церкви, поглянув грізно на князя і сказав:

— Княже! Твориш погане діло! Іменем Всемогучого Бога закликаю тебе: пусти на волю твого брата, князя Іоанна!

— Не можу, владико, — відповів Юрій. — Віл

хоче мого зятя князя Ярослава Осмомисла вигнати з Галича й засісти на його престолі.

— Як то, княже! Він, сам один чоловік, хоче такого богатиря як Осмомисл, скинути з престолу? Де ж це можливе?

— Він задумує на нього крамолу, має озброєні полки хоробрих берладників...

— Княже! Що значать навіть озброєні полки проти такого правителя, як галицький Ярослав?

— Княже! Іванко проливав кров за тебе в Суздалі й у Києві?

Юрій похилив голову.

— Княже! Негодування твоїх підданих проти твого несправедливого приказу може тобі багато пошкодити. Я раджу тобі відпустити брата твого Івана на волю... Ти ж цілував йому хрест!

Юрій ще більше похилив голову і мовчав...

— Княже! Кара Бога живого жде тебе на страшнім судищі Христовім! Княже! Чим оправдаєш твій поступок? За що мучиш його душу? Княже, не боїшся пекельного вогня?

Юрій мовчав...

— Заклинаю тебе ранами Христа Спасителя: відпусти невинного.

— Княже! Стоїш над гробом, а видаєш невинну душу, як Юда Христа! «Гріх ти маєш, цілувавши йому хреста, держиш його у в'язниці, і ще хочеш видати на убійство».*

Юрій підніс голову і промовив глухо:

— Прости, владико!.. Не дам Іванка в руки мого зятя Ярослава... Покоряюся тобі, владико, і прошу прощення...

* Так записано в »Іпатіївському Літописі«.

— Хай тобі Господь Бог простить, — проси також прощення у Іванка!

XVII

Була гарна тепла днина. Над Галичем світило ясно увесь день сонце. В повітрі панувала спека, всі сподівалися дощу, але дощ не приходив. В княжому палаці було душно. Після боярської ради, думні бояри почали розходитися. Кожний спішив до свого дворища, до свого заняття.

Князь Ярослав вийшов зі своїми двірськими боярами на дитинець. Всі посідали на дубових лавах під великою липою, і почали гутірку, сподіваючись дощу...

— Не буде дощу, — сказав князь.

— А от зі сходу показуються хмари, — завважив боярин Судиславич.

— Східні хмари не мають значіння, — відповів князь, — західні хмари спроваджують щедрий дощ.

— А чому так, княже, як Господь Бог захоче, то й зі східніх хмар буде дощ.

— Всно так, — відповів князь. — Але головним джерелом усіх дощів, це західні хмари, які повстають з великого моря, що є на захід від франків... Там Господь Бог помістив найбільші моря, що доставляють нам найбільших дощів.

— То там уже кінець землі? — запитав боярин Гніздович.

— Так пишуть учені греки, що в Олександрії укладають книги, що там необняте море, якого ніхто не переїхав, — відповів князь, і глибоко задумався.

Всі замовкли, не хотіли переривати думок князя, хоч всі в душі відчували, про що думає князь. Він кожної хвилини сподівався повороту послів, що їх послав у Київ.

Бояри хотіли перервати задуму князя й почали дотепними сміховинками розвеселювати його. Князь час від часу усміхнувся легко, і далі думав своє, обперши обидві руки на палицю.

— Коли повернеться посольство, будемо мати вже спокій в Галичі, — сказав Гніздович.

— Певно що так, — відповів Судиславич. — Найвищий час забезпечитися від лихого чоловіка, щоб не жити у вічній тривозі й непевності.

— Тоді можна буде спокійно працювати над дальшою розбудовою держави, — зауважив боярин Негвар.

— Ще чого не стало, і знову будемо будувати, досить ми вже набудувалися, час би князеві відпочати, і нам не журитися вічно тими будівлями, досить їх побудовано в Галичі та й цілім краю...

— І я так кажу, — додав Судиславич. — В коїрім князівстві стільки построєно будівель, як у нас за такий короткий час.

Князь сидів тихо, не встрявав до розмови своїх дорадників, вкінці гірко усміхнувся. Він переживав у своєму серці страшні муки... Що зробити з Іванком, як його привезуть послі з Києва? Віддати під суд чи простити двоюрідному братові. Може він поправився, може споважнів, перемінився, може якраз буде йому помічний в дальшій розбудові держави, може якраз в околиці Берладі мав би багато роботи і так удвійку могли б доказувати чудес, — думав князь Ярослав.

Почувши, що бояри говорять про відпочинок, князь засміявся до них добродушно й сказав:

— Держава не може ніколи відпочивати, як лю-

дина. Так само і кожний володар. Держава мусить бути у вічному русі, у безнастанній праці... Ні один монарх у світі не зробив ніколи всього, що до нього належало — а вмираючи, залишав багато діл недокінчених, і наслідники його мусіли починати наново...

Пам'ятайте, мої дорадники, що я вам кажу. Держава подібна до ріки, от хоч би до нашого Дністра. Одні води припливають, а другі відпливають, через що твориться вічний нездержаний рух, йде вічне життя.

Якби води у ріці станули на місці, настало би гниття, сморід, і смерть...

Так само держава... Вона мусить іти з поступом, і творити такі діла, яких вимагає час... Як керманічі держави скажуть: «Досить нашої роботи, відпичнім», вони виписали собі смерть! Показали б себе нездібними до дальшої творчої праці... Держави не будуться для одного покоління людей, для тих усіх, які тепер в ній живуть, але для майбутніх поколінь, для тих, що в ній щоденно, щогодини, щохвилини родяться. Вони виховуються у світі з іншими поглядами, з іншими вимогами. Люди в державі змінюються, і їхні вимоги й погляди змінюються; для них мусимо в державі змінювати навіть закони й порядки, і пристосовувати до потреб людей, до духа часу. Тому в державі мусить іти вічний рух, вічні улпшення. Пам'ятайте, мої дорадники, де рух — там життя, де спокій — там смерть!

Бояри слухали з великим зацікавленням слів князя, дивуючись його мудрості. Відтак усі замовкли... Мовчанку перервало тупотіння коней на дитинці. Всі звернули погляд в сторону їздців, які щораз то більше приближувалися до них. Їздці, побачивши князя, зіскочили з коней, станули перед ним, поклонилися

упояс і передали письмо від великого київського князя Юрія.

Князь розвинув письмо, перебіг його очима, засміявся і сказав до своїх придворних:

— От, маєте спокій... Якже може бути спокій. Тепер відкривається перед нами ще більше поле до безнастанної праці.

— Що такого, княже? — запитали зібрані.

— Великий князь Юрій, мій тесть, відмовив мені видачі мого суперника, князя Іванка.

— Ох, Господи! — зідхнув хтось із бояр.

— Я не мав наміру покарати його смертю, борони Господи, я не бажав йому згуби... Навпаки, я змінив свій погляд на його особу... З ворога — я хотів зроби́ти собі приятеля... Я хотів поділитися з ним володінням... Я знаю, що йому також тут в нашім князівстві дещо належить... Я хотів радо поділитися з ним владою... Хотів лишити його на своїм дворі і з ним разом працювати над дальшою розбудовою держави. Однак мій плян не вдався... Не було між нами довір'я. Іванко залишився далі нашим ворогом.

— Ох! Господи! — загули бояри...

— Тому тепер мусимо бути дуже обережні! Мусимо чувати день і ніч над нашою державою... Жде нас безнастанна праця... Мусимо скріпляти наші сили, щоб на кожний випадок бути готовими...

Князь скінчив, бояри замовкли. Настала тишина. По хвилині один з бояр запитав князя:

— І що ж тепер нам робити, милостивий князю?

— Я думаю відкликати мої війська з Волині. На що даремно проливати кров...

— І я тої думки, — сказав Негвар.

— І ми так думаємо, шкода наших дітей...

— Хай вертаються додому.

— Хай вертаються! Хай вертаються! — загули бояри.

Князь зараз таки другого дня вислав гонців на Волинь до свого восначальника Ізбігніва Івачевича, щоби вертався з полками додому...

Відносини між тестем а зятем — охолонули... Князь мусів думати сам про себе та свою державу...

— Бачите, мої бояри... Нема часу відпочивати. Дивіться, що сталося... Тесть своєму зятеві, своїй дитині не вірить!..

Тяжкі часи настали!.. Бачите, не можемо на нікого розраховувати, що нам хтось допоможе.

Числім тільки на власну поміч!.. Як ми собі самі не поможемо, будьте певні, що ніхто нам не поможе... Мусимо самі з себе викресати вогонь, напружити всі сили, щоби встоятися на верху! Щоби оборонити нашу державу, зберегти волю.

Бачите тепер, що й мій батько помилився, як мене оженив у Суздалі... Сподівався, покійний, на поміч Юрія... Де та поміч сьогодні? Сьогодні мусимо бути обережні проти Юрія і проти Іванка!

Я бажав видачі Іванка, щоби зробити з нього чоловіка, подружити з ним, бо ми у спілці могли б зробити багато добра для батьківщини...

А так?...

А тепер, я боюся їхньої спілки... Бог знає, що вони оба задумують... боюся, щоби вони оба не зробили нам якої пакости...

Тому — не маємо ні хвилини часу до втрачання — не можемо спочивати... жде нас тяжка праця... оборона нашої держави...

— Чи можемо спочивати? — запитав перегодом князь.

— Ні, княже! Будемо далі боротися і працювати! Настала мовчанка.

Бояри подивлялися мудрість і проворність Богом їм даного князя Осмомисла.

XVIII

Справа ув'язнення Іванка Берладника стала гомонна по цілій Україні, від Балтійського по Чорне море...

На всіх княжих дворах була довго у розмовах. Про долю цього князя складали легенди, співали балади, як про чудо-богатырів. Його особою забавляли малих дітей, при колисках пістунки співали про нього пісень...

За якийсь час дійшли до Галича вісті, що великий князь Юрій помирився з Іванком, що Юрій тримає Іванка біля себе при дворі, і виправляє його знову на якусь війну проти новгородців...

Особа князя Іванка почала цікавити всіх. Найбільше зацікавився Іванком чернігівський князь Ізяслав Давидович, також претендент до великокняжого престола...

Він дізнався, що згода між князями не тривала довго. Хтось із дворецьких доніс великому князеві, що Іванко сам задумує засісти на великокняжій престолі. Тій сплетні Юрій повірив, казав Іванка ув'язнити та відіслати знову в кайданах до Суздаля, і там кинути до в'язниці...

На вістку про це, в цілій Україні закипіло... Чер-

нігівський князь Ізяслав Давидович постановив рятувати в'язня, але не знати, чи з приязні до героя, чи задля своїх власних інтересів, щоб при допомозі Іванка засісти на великокняжім престолі в Києві.

Наочні свідки донесли Ізяславі, що справді закованого Іванка везуть до Суздаля... Князь Ізяслав засів зі своїми войовниками на чернігівським шляху, звів бій з дружинниками великого князя, що везли Іванка, звільнив в'язня й забрав його до свого дому...

— Іванку, любий мій друже і брате! — казав Ізяслав. — Мусимо тепер оба покарати цього суздальського злодія, що за твоє добро — таку тобі кривду заподіяв... Мої полки готові до походу, їдемо на Київ, відтак на Галич, — сказав Ізяслав.

— Добре, брате, їдемо, — відповів Іванко, — але найперше я мушу післати до Яр-Бусовича по моїх берладників. У нас буде тоді більша сила...

— Я вже повідомив в твоє ім'я берладників, вони вже в дорозі до нас, будь спокійний, все добре склалося, мусимо прогнати цього варвара з Києва, — відповів Ізяслав.

— Як далеко ще берладники?

— Доходять до Новгород-Сіверського, за кілька днів будуть між нами, і пимстять твою кривду.

— Вірю в те, що пимстять, того злодія мусимо провчити... Де в нього честь? Де якась совість?

Вісті про черговий негідний поступок Юрія розійшлися блискавкою по всіх українських землях. Люди закипіли злістю...

Великий князь Юрій, виправивши в кайданах свого добродія в Суздаль, сам, щоб заспокоїти свою совість прийняв запросини боярина Галиповича, відомого у Києві з того, що завжди справляв веселі пири,

і пішов до нього в гості. Там часто сходилися бояри, прихильники Юрія, забавляючись весело при щедро заставлених столах. В кружку тих боярів любив Юрій весело забавлятися, бо було що випити...

Станувши на порозі боярського дворища, крикнув Юрій голосно до боярина Галиповича:

— Давай меду, боярине! Давай скоро, спрага мене томить, давай, давай, бо «веселіє Руси в питті».

Це сказавши, Юрій дико засміявся і проваджений боярами попід руки, увійшов до гридниці, де столи були заставлені всякими вибагливими стравами, а головно кувщинами сильного питного меду, що його запах розносився по цілій гридниці.

— Прошу дуже, милостивий господарю наш і великий княже, зайняти місце за столом, де все готове жде вашої милости, — сказав боярин Галипович.

Увійшовши до гридниці, Юрій перехристився перед образом, сів на лаві, а відсапнувши тяжко, подивився на заставлений стіл і запитав:

— Де моя чарка, боярине?

Юрій взяв подану чарку в руки, вихилив, тяжко відсапнув, і поглянув на Галиповича.

— Де ж друга?

— Прошу, прошу вашої милости.

Долгорукий взяв чарку і сказав:

— Ця на твє здоров'я, — і вихилив знову.

— Третя за здоров'я вашої милости, нашого великого князя, батька й господаря нашого! — сказав Галипович і всі бояри разом з господарем дому вихилили свої чаші.

— Четверта за здоров'я твого дому, боярине, та наливай п'яту, бо смачний медок...

— П'ята за ваше здоров'я, бояри, — сказав Юрій.

Потім пішла шоста, сьома й десята.

Згодом почали споживати хліб-сіль, боярин гостив великого князя чим хата багата, і боярам розв'язалися язики. Гостина тривала до пізньої ночі, причім господар дому не жалував гостям меду. Великий князь розвеселився, втопив у меді докори совісті, що мучили його за кривду Іванка...

Коли почувлися перші півні, Юрій Долгорукий втратив цілком пам'ять. Деякі бояри поскиляли голови на столи, бо тяжіли їм мов наповнені оловом. Господар побачивши, що великий князь має досить, випровадив дорогого гостя при допомозі сусідів на княжу телігу, якою від'їхав на замок. Князь, приїхавши, положився в постіль, з котрої більше не встав.

Третього дня по цій славній гостині, князь Юрій Долгорукий помер.

— — — — —

В тім самім часі чернігівський князь Ізяслав Давидович при допомозі Іванка Берладника та його хоробрих войовників поспішив до Києва, котрого не було кому боронити, і без бою засів на великокняжім престолі...

— — — — —

Незабаром новий великий князь прислав у Галич лосла з проектом приступити з ним до союзу...

Ярослав Осмомисл, почувши ці новини, зробив великі очі, задумався...

Як у кожній справі так і тепер, без наради з боярами сам на власну руку нічого не хотів рішати.

З тією метою скликав своїх дружинників і бояр на велику нараду, на якій промовив:

— Браття і дружино! Ви чули вже, які то зміни

зайшли в Києві! Ви певно чули також про те, що новий великий князь Ізяслав Давидович хоче заключити з нами союз... Мусите зміркувати, чи такий союз був би для нас корисний, чи ні... А зміркуєте доперва тоді, як придивитесь, яка то боротьба йде скрізь між князями... Ви бажаєте спокою... а у світі всюди боротьба, рух, а боротьба це життя... Спокою бажає лише слаба людина, людина слабкої волі, людина нездібна до життя!

Пам'ятайте, що чоловік загартовує свої сили у безнастанній праці, у безнастанній боротьбі, в напруженню. В спокою тратить силу, вкінці тратить схоту до життя...

Союзів рівнож не заключається для спокою, а більше до боротьби... Скажіть тепер мені, як ви задивляєтесь на союз з великим князем Ізяславом Давидовичем?

— Може й добре було б, великоможний князю. Були б ми вже врешті спокійні за Погорину...

На таке побажання князь відповів:

— Так, так! Був би спокій за Погоринські гори, — а так вічно справа неполагоджена від стільки літ! Уже чотирьох великих князів минулося — а Погорина все ще предметом спору між нами... Так і я бажав би такої розв'язки справи, і ми всі такого спокою собі бажасемо й заключили би радо союз, щоб на інших ділянках можна було працювати, але той союз повинен бути щирий — а щирий він не буде, бо за спиною того союзу укритий князь Іванко, що вічно думає про золотокований престіл у Галичі... Я так довго не можу з великим князем заключити союзу, як довго не вясниться справа з князем Іванком. Я хочу цю справу в найкращий спосіб для Іванка розв'язати. Хочу ділити з ним спільно долю й недолку.

але на мої пропозиції не маю жадної відповіді, для того лякаюся заключати союз... Що ви на це скажете?

— Може б вислати яке посольство до великого князя, щоб цю справу вияснити. Бо ліпша дружня згода, як кривава війна...

— Я про це давно думаю, це ціль мого життя, щоб справу з Іванком залагодити мирно. Я також схильний вислати посольство до великого князя, він, як знаю, любить великі почесті...

— Ми бояри і весь галицький народ хочемо дуже, щоб між обома князями з роду Ростислава запанувала згода на нашій землі. І маємо надію, що ти, великоможний княже, своїм бистрим розумом цю прикру справу гаразд виясниш і доведеш її до щасливого кінця... Ми всі здаємося на твій суд, княже, що вирішиш, те й буде, — сказав боярин Негвар.

— Ми всі під твоєю рукою ходимо, — загули бояри...

XIX

Ізяслав Давидович підніс відразу повагу великого князя в Києві. Найперше дав приказ очистити й відновити великокняжий терем, занечищений його попередником. Теж прогнав з терему суздальську простацьку службу, що розсілася тут і опоганила терем так, що годі було на те все дивитися. Тому, що Ізяслав Давидович в молодому віці виховувався деякий час у Царгороді, призвав грецьких мистців щоб відновили терем. Щойно тоді він, як другий Володимир Мономах, в'їхав урочисто до Києва, де на своїм дворі відновив візантійський, двірський церемоніал.

Князь Ярослав Осмомисл довідавшись про це від

своїх тайних биричів, хотів новому великому князеві показати, яку велику повагу має і він між українськими князями і між чужими володарями. Постановив закінчити спір за Погорину та справу з Іванком Берладником. З тією метою порозумівся він з українськими та польськими князями і угорським королем, що часто гостили в його домі, щоб йому прийшли в поміч. Князі-сусіди з'їхалися до Галича й рішили в справі Іванка Берладника вислати від себе посольство до великого князя, щоб залагодити спір. В день святих Віри, Надії й Любови зібралося в Києві велике і світле посольство, якого від часів Ярослава Мудрого Київ не бачив. В тім посольстві їхали представники: від угорського короля Белі, Ляйос Керек зі своїм почтом, Ізбигнів Івачевич від галицького князя Ярослава зі своїм почтом, Жирослав Іванович від чернігівського князя Святослава Ольговича, посол Онуфрій Николич від луцького князя Ярослава Ізяславича, Каспер Хамута від судомирського князя Генриха Болеславича, Валенти Мухович від краківського князя Владислава Болеславича, Гаврило Василевич від волинського князя Мстислава Ізяславича, Никифор Леонтович від пересопницького князя Володимира Андрієвича і Киянин від новгород-сіверського князя Святослава Всеволодовича. Кожного посла попереджали гарно вбрані й озброєні отроки.

Це величаве посольство в'їхало на дитинець великокняжого терему в теплий, осінній день, в саме полудне.

Великий князь, повідомлений задалегідь про це посольство, в імператорській мантиї з діядемом на голові та скиптром в руці, засів на великокняжім престолі, оточений першими достойниками свого великого двора.

Першим увійшов до престільної грідниці представник угорського короля, за ним, за чергою, представники польських, а відтак українських князів, а на кінці представник галицького князя. Всі стали на вказаному місці біля царського престолу й віддали великому князеві поклін, після чого приступали цілувати перстень на руці великого князя.

Великий князь кожного цілував в чоло.

В імені цілого посольства промовив посол галицького князя Ярослава:

— Великодержавний великий князю і господине! Галицький князь Ярослав здоров і засилає тобі, великий князю й господине, своє синівське поздоровлення й бажає щастя, здоров'я та спокійного царювання над твоїм народом. Князь прислав мене тут, щоб утвердити мир між обома сумежними державами й полагодити справу князя Івана Ростиславича; якого князь Ярослав взиває до повороту до своєї рідної землі і свого князівства до спільної праці над добром нашої галицької волости.

Подібними словами вітали великого князя й інші послы іменем своїх володарів і просили полагодити мирним ладом справу князя Іванка.

Великий князь, вислухавши всіх промов, відповів:

— Дорогі браття й бояри!

Дуже тішить мене щастя та здоров'я ваших володарів, братів і синів моїх. Я з ласки Всевишнього здоров, чого від серця бажаю вашим володарям, братам і синам моїм, і бажаю їм усім якнайдовшого царювання у славі та Господнім спокою.

Відповідь в справі приявного тут князя Івана Ростиславича (тут вказав рукою Іванка Берладника, що стояв біля нього у княжім діядемі, та легко склонив голову в сторону послів) дам вам, дорогі послы в най-

ближчому часі, після наради з князем Іваном і моїми великими боярами. А тому, що ви перебули довгу й тяжку дорогу, дехто аж з далекого Кракова й Будия прошу вас і ваших дорадників-лицарів, що є з вами, на відпочинок і на гостину в моїм теремі.

Послів увели до величавих великокняжих гридниць, де чекала на них, при заставлених столах, боярська знать, що гостила їх після старого володимирського звичаю.

Під час прийняття великий князь розмовляв з кожним із послів та їхніми боярами, випитувався про життя їхнього двора, бо всі двори були із собою споріднені... Прийняття на великокняжім дворі та щира гостина затягнулася довго вніч...

На другий день, після наради з князем Іванком і своїми боярами, великий князь дав послам відмовну відповідь в справі видачі князя Івана Берладника, тим більше, що князь Іванко не хотів про це й чути.

Мости зірвано, обі непримиримі сторони готовилися знову до війни. Після від'їзду великого посольства з Києва, Іванко порадив своєму приятелеві, великому князеві, найняти до помочі половців.

— Я піду в степи, брате, — казав Іванко, — степ мій дім, земля подушка, а небо покривало... Через степи доберуся до мого Берладу, а там я вже свій чоловік, я там удома.

— Радо пристаю на твою раду, брате Іване, прошу тебе дуже допомогти мені зібрати кілька полків. .

— Брате, я не Юрій Долгорукий, я Іванко Берладник.

— А я Ізяслав Давидович.

XX

Іванко Берладник з останками своїх вірних дружинників подався на Пониззя, у свої степи за котрими почав тужити. Почувши запах степової трави, він віджив... Його войовники відродилися, степи стали Іванкові мов другою його батьківщиною...

Як вихор у пожезі перелетіли берладники на своїх звинних кониках широкі й розлогі простори необнятої української землі. Витривали на спрагу і голод, їхали берладники днями й ночами до свого Берладу. Їхнім щастям була необмежена степова свобода, безжурне життя... Різні степові ватажки вітали їх по дорозі, декотрі з них приставали до Іванкового полку, так що з дня на день полк легендарного героя Іванка nobільшувався, а доходючи до Берладу, числив уже до трста загартованих до походів войовників.

— Княже, — відозвався Яр-Бусович. — Треба тобі, княже, обов'язково вступити по дорозі до Бакоти, привітатися з княгинею.

— Ах! Боже мій! Я про це нераз думав, але не маю відваги... Я знаю, що я зробив їй багато кривди, лишив її замкнену в монастирі, а сам гуляв по світі... Сором мені перед нещасною жінкою ставати. Вона захоче з нами до Берладу, а хто знає що там в Берладі застанемо, чи нас приймуть там, чи здобудемо престіл, і чи довго там побудемо...

— Княже мій дорогий! Я для тебе посвятив свій вік, наражувався на смерть, а для такої жінки, я пожертвував би ще більше!

— Я не маю відваги перед слабою жінкою ста

витися і оправдуватися з моїх поступків. Може б ти, воеводо, сам поїхав до неї і виправдав мене. Мусиш пояснити їй теперішнє наше положення, воно ж таке саме, як було перед роками, коли ми виїздили з Берладу.

Як Бог нам допоможе зібрати полки і разом з великим князем знищити Ярослава, так тоді я її перепрошу за всі мої гріхи, заберу до Галича. Тоді вона успокоїться.

— Княже дорогий! Це не полицарськи, тим-більше, як муж зробиш їй кривду, і як батько своїй дитині, як минеш її в Бакоті, не відвідавши подорозі...

— Дорогий воеводо! Я знаю, що я великий грішник перед нею, для того не маю відваги, не маю совісти дивитися тепер їй у вічі, пізніше я її перепрошу й озолочу...

— Княже! Як ти її минеш тепер, знай, що я тебе залишу й піду собі світами. Я маю велику честь для цієї жінки, щоб оминути її в Бакоті й не потішити. Але я сам не піду в твоє ім'я її потішати, над її терпінням знуцатися! Хто провинився перед нею, хай вміє упокоритися.

— Добре, друже. Піду й перепрошу її та й буду плакати разом з нею над нашою долею, — сказав Іванко з легкою усмішкою, — але й ти підеш зі мною.

— Піду з тобою, княже, хоч я тебе давно перестерігав перед тими непотрібними і безкорисними для тебе походами, що тобі тільки нещастя принесли.

Оба приятелі завернули своїх войовників в сторону Бакоти. За декілька годин їзди станули при вортах бакотського жіночого монастиря, де довідались, що княгиня перед місяцем виїхала з синком у Київ, бо до неї дійшли чутки, що її чоловіка там ув'язнив

великий князь Юрій і хоче видати його на смерть галицькому князеві.

Несподівана вістка, як грім з ясного неба, приголомшила обох приятелів... Іванко попав в отупіння. Зауваживши це, Яр-Бусович укладав в думці плян, в який спосіб треба буде рятувати княгиню. Оба приятелі згодилися на те, що воевода зі зводом отроків вернеться до Києва, а відшукавши княгиню, приведе її з сином до Берладу. Хай буде, що буде, Іванко постановив більше з жінкою не розставатися.

Відпочивши кілька годин в бакотських монастирі, оба приятелі розсталися. Кожний з них поїхав у свою сторону.

На чолі своїх берладників подався Іванко на південь. Як стріла гнав чимскорше до своєї столиці. Забув про те, яке нещастя стрінуло його в Бакоті.

Вістка про поворот князя Іванка до Берладу блискавкою облетіла весь гóрод. Народ заворушився. Товпи мешканців вийшли Іванкові назустріч, всі вітали свого князя як батька бідних. Матері ставали на пальцях й підносили на руках дітей, показували їм князя, батька вбогих і сиріт.

На вістку про поворот Іванка, з Берладу втік якийсь берендіївський князь Кас-бу-рей, що в часі неприязности Іванка присвоїв собі престіл, прогнав Іванкового намісника і силою заволодів берладським князівством. Запровадив він там різні жорстокі новості. Засудженням на смерть казав відрубувати голови і вбивати їх на палі кругом княжого терему. Іванко казав зараз усунути це страшне видовище, а в теремі привернув давніший порядок. Казав людей приймати, гостити. За один місяць zorganizував Іванко

другий полк войовників; різні давні добровольці, що пам'ятали князя, горнулися до нього... Він тепер придумував, як з'єднати собі між степовиками прихильників, і побільшити свої доходи, щоб доставити своєму добродієві, великому князеві, якнайбільше число войовників для знищення свого суперника, Ярослава Осмомисла...

Довідавшись, що плавба між Царгородом і Галичем налагоджена, напав Іванко зі своїми берладниками знову на галицькі кумбари, розбив їх, пограбував майно, половину розділив між своїх підданих — бідних степовиків, чим з'єднав собі любов тих, що чекали хліба.

Великий князь прислав по двох місяцях до Іванка свого посла, щоби спішився найняти половців та прийти йому зі своєю поміччю. Іванко післав своїх вірників до половецького хана Куш-лак-хана за поміччю для великого князя. Обіцяв половцям велику нагороду й воєнну добичу.

Незабаром надтягнула половецька орда під проводом Куш-лак-хана. Іванко злучив з ними свої два полки і разом вирушили великому князеві на допомогу проти галицького князя Ярослава.

В часі походу з'єданого війська, всі г'ороди по дорозі отвирали йому добровільно брами, всюди вітали Іванка, як лицаря-смільчака. Коли надтягнув Іванко під г'ород Кучельмин, Ярославова залога замкнула перед ним усі брами й постановила боронитися на життя й смерть перед напасниками. Воєначальник Ярослава Ізбігнів Івачевич тримав у зразковому послуху свою залогу і чекав на поміч свого князя. Але вночі багато з біднішого населення повтікало через «заборола» до Іванка, бо дуже любили його; «бо були йому раді».*

* Так записано в »Іпатіївському Літописі«.

Побачивши, що народ до нього липне, Іванко втішився дуже. Від утікачів довідався, що в гóроді має багато приклонників. Другого дня він підступив зі своїми силами і найнятими половцями під укріплення гóрода. Половці хотіли конечно брати гóрод приступом, щоби опісля його пограбувати. Втікачі помимо всього не радили Іванкові нищити з половцями в той спосіб своїх людей. Це поставило Іванка в безвихідне положення... Жаль стало йому видавати прихильних собі своїх людей на грабунок диким половцям, тому відкинув бажання половецького начальника Куш-лак-хана.

Розсерджений хан крикнув до Іванка:

— Як ти не дозволиш грабити цей гóрод, так давай зараз гроші за мій похід, а ні, то підеш до мене в ясир!..

— А ти до кого... так говориш... хане? Хто ж ти такий!.. Я тебе маю за заплаченого холопа... ти за гроші наймився... а не важне те, з котрої руки ти їх дістанеш... а розказувати мені не будеш!..

Під час тих сердитих слів Іванка, ханів воевода Ях-Ширак хотів закинути Іванкові петлю на шию, що заважив Іванків воевода, Прокоп Євлампіович, і сильним ударом у руку Ях-Ширака перешкодив цьому. Він вирвав від нього шнур і закинув його ханові на шию та потягнув так сильно, що хан аж перевернувся і впав з коня на землю, а Євлампіович замахнувся на нього мечем.

В тій хвилині надбиг начальник воїнів хана, Ях-Ширак і загрозив воеводі мечем, коли не пустить хана...

— А на що ти хотів закинути шнур на шию нашого християнського князя, — крикнув ображений до глибини душі Євлампіович. — Ти нехристе, ми тобі

покажемо, ти будеш над християнськими князями старшувати! Того не буде, поки я живий! — і пхнув Ях-Ширака своїм мечем у лівий бік так сильно, що той перевернувся на землю... Хан тимчасом піднявся й кинувся рятувати Ях-Ширака. Але проти хана кинувся другий Іванків воевода, В'ячеслав Жирославич, за ханом обстали його полководці Мухта-Фашир і Андан-Сунго, що зранив мечем Євлампіовича в руку. Ранений Євлампіонич не видержав, почав рубати по половецькій старшині, що стала захищати хана, де попало...

Настала страшна метушня, бо в бій кинулися дружинники Іванка.

Роз'ярені за зневагу свого легендарного героя, Іванкові войовники кинулися на половців... і ті, розлючені докраю виперли Іванкову дружину аж під чистокіл обляженого Кучельмина.

Здавалося, що Іванкові полки згинуть під напором переваги половців...

Тій несподіваній «війні» дотеперішніх спільників придивлялися обляжені в Кучельміні Ярославові воїни зразу байдуже й тішилися, що якраз половці беруть верх над їхнім відвічним і завзятим ворогом Іванком та його полками. Однак побачивши свого ворога у великій небезпеці життя, в останній хвилині пожаліли його, отворили брами гóрода, і кинулися в бій проти половців. Ізбігнів Івачевич, воєначальник Ярослава, пощадив в останній хвилині завязаного ворога свого князя та свою християнську кров й допоміг розігнати половців...

Іванко пізнав, що тут грозила йому з двох сторін

смерть, і коли б не поміч Івачевича, він закінчив би тут своє життя разом зі своїми полками...

Розбиті половці розбіглися по степу...

На місці бою остали два суперники і zarazом два приятелі.

Подивилися один одному в вічі.

— В біді пізнати приятеля, — відіззався перший князь Іванко. — Я його другий раз в житті пізнав, тому ціню тебе, начальнику.

— І я тебе, княже, ціню дуже, що не дав розграбити Кучельмина, пожалував своєї крові...

— Як так, буваймо здорові й не забуваймо один одного, будьмо братами...

Після тої розмови Іванко зі своїми берладниками вернувся назад до Берладу.

XXI

У престольній грідниці Галича великий смуток.

Зійшлися на раду всі знатніші бояри, багаті купці, дружинники князя, вельможі. Лиця у всіх сумні, де у кого сльози в очах... Всі пригноблені, дехто хитає головою... Всі нетерпеливо ждуть князя. Втім відчинились двері... Увійшов князь Ярослав, окружений придворними чинами, полководцями і зайняв місце на престолі. Лице князя змінене... бліде... терпляче, наче б піднявся з важкої недуги.

Кілька днів підряд двері княжого терему не замикалися — то приходили покривджені шукати справедливости. Купці, плачучи, приносили рахунки за те, скільки вони потерпіли через грабіж кумбарів.

Жінки ридали за повбиваними рибалками... А князь сподівався, що таки з часом найде спосіб порозуміння з Іванком. На дні його душі не вигасав вогонь надії, що прийде час і він найде спосіб помирення... Тепер, після останнього нападу, всі стежки до цієї згоди завели. Князь терпів страшно... не спав по ночах, душа його боліла. Мусить ужити рішучих засобів, щоб покарати виновника, так близького йому по крові.

Князь поглянув на зібраних і сказав:

— Вже другий раз за мого короткого панування над нашим гарним краєм, стрінуло нас всіх лихо від мого родича, князя Івана Ростиславича...

Вже другий раз той лицар-розбійник, бо інакше годі назвати такого чоловіка, напав на наше спільне майно, на наші кумбари, розбив і пограбив нашу працю, нащо не один з вас довгі роки працював... Своїми розбишацькими набігами спинає розвій нашого господарства, нищить наш дорібок... Цього не можемо терпіти, і ніхто в державі цього не стерпить, і таке хижацтво мусимо нищити... Я призвав вас усіх на раду, щоби ви рішили, в який спосіб маємо покарати цього ватажка, що сів на нашій землі, утворив собі осібне князівство, і грабить наші надбання. Радьте, дружино!..

В троновій грідниці, переповненій достойниками Галича, настала тишина... Бояри й купці оглядалися один на одного. Врешті відозвався боярин Ярополк Аверкович:

— Великоможний князю наш, ми всі під твоєю розумною кермою ходимо, ми всі на Божій і твоїй, княже, волі! Як ти нам постелиш, так ми будемо спати... Ми твої діти, княже, а ти наш батько. Ти заступися за нас покривджених, збери рать, удар на на-

шого ворога, а Бог і святі допоможуть тобі побити його й покорити під ноги нашого супостата...

— Так! Так! Хай буде, — заговорив боярин Петро Атиногенич, — збирай рать, княже добрий Осмоми-сле наш премудрий, захисти наші прибутки, щоби ми оставили дещо нашим дітям...

— Так-так, збирай рать, княже, рать люту, а бий, княже, супостатів наших, щоб не розбивали кумбарів, не грабили мезамврійців, що везуть наші прибутки, та не убивали їх, — додав палко купець Євтихович.

— Бий, княже, всіх супостатів, вижени їх за море, збирай полки, ми всі підемо з тобою, — кричала зібрана старшина народа.

В грідниці зробився крик і шум. Всі однодушно домагалися походу на Берладника.

— Покарати Берладника!

— Вигнати його з держави!

— Смерть грабіжникові! — лунало по троновій грідниці, а князь сумними очима поглядав з висоти престола на зібраних достойників своєї держави.

— Браття і дружино! — заговорив князь. — Хай буде ваша воля! Завтра я вишлю гонців на всі сторони нашої держави, щоби в найкоротшому часі були всі полки готові. Назначу полководців, щоб спішили на означене для збірки місце.

— Хай живе князь! Хай живе князь! — лунало грімким відгомоном по грідниці.

Бояри почали розходитися додому.

Через два місяці полки Ярослава стягалися під Галич. Князь нав'язав зв'язки з волинськими князями і попросив їх про поміч. Однак проти цього союзу за-демонстрував великий князь Ізяслав Давидович і за-клав союз з чернігівськими князями проти Ярослава.

Щоб не допустити до розливу крові, великий князь Ізяслав Давидович вислав своїх послів у Галич. Але це посольство ще погіршило справу, бо звернуло Яро-славові полки проти Києва... Кияни не бажали собі тепер війни з Галичем, бо після панування Юрія по-чали приходити до сил, хоч і негодували на самово-лю нсвого великого князя, за його постійні податки й вимоги на прикращення двора. Дійшло до того, що озброєна ватага невдоволених бояр напала на велико-княжий двір, побила сторожу й пограбила терем. Ве-ликий князь ледве урятував життя, втікаючи з вір-ними дружинниками в степи, та згодом схоронився у безпечнім захисті у свого приятеля, Іванка в Бер-ладі. Приятелі, з радості, впали один одному в обійми.

— Так, брате Іване! — сказав Ізяслав, — такої вдячності зазнав я від своїх «вірних» підданих... Бра-те Іване, друже, порятуй мене в нещасті!.. Я тобі та-кож жінку привіз.

— Господи Боже! Що я чую! А де ж вона?

— Он там — на кінці зводу моїх войовників, під опікою твого начальника — сидить з дитиною на те-лізі...

Іванко залишив князя й побіг привітати жінку... Чоловік і жінка на radoщах не могли промовити й сло-ва... очі запливли їм сльозами...

— Де ж ви відшукалися разом? — запитав по хви-ліні Іванко, всіх нараз, — розкажіть!

— На степах, — відгукнув коротко Яр-Бусович, — степ широкий, хто шукає, той найде, — сміючись, за-жартував воевода. — Але княгиня змучена, потребує відпочинку. — зразу додав.

— Ні, я не змучена, — зажартувала княгиня, — хто привик до скитального життя, той ніколи не буде змучений. — Що ж ти пригостував для нас, дорогий

чоловіче? — запитала, жартуючи, княгиня і запросила всіх зі свого оточення до княжого терему.

Того дня в Берладі був великий празник.

XXII

Великий князь Ізяслав перемучився дуже таким несподіваним степовим походом... Як старий чоловік мусів декілька днів відпочивати, посидіти в грідниці...

Зажурився старий господар і володар держави... Він хотів піднести престиж великокняжого престолона належну йому висоту, хотів збільшити блиск скиптра першого будівничого держави Володимира Великого. Хотів прибрати у дорогі жемчуги шапку Мономаха — а тут звичайні крамольники не допустили до того...

— Господи! Прости їм бо не знають що творять, — повторяв великий князь в розмові з Іванком. — Коли б не твій восвода, Яр-Бусович, я не пережив би того, був би не бачив ні тебе, ні твого Берладу... Це великий чоловік... цього йому до смерті не забуду. Я вже вмирав на степах...

— Дуже мене це тішить, що маю такого вірного й відданого начальника. Він і мене нераз з тяжкої біди вирятував...

— Скільки він натрудився, — додав згодом Ізяслав, — поки найшов твою дружину... Де б то іншому лицареві хотілося! Це правдивий лицар, яких у нас мало... Звідки він родом, княже? Де ти такого взяв? Це справжнє диво!..

— То лемко, десь аж з-під Сянока... чудова людина. Я його зустрів на сяніцьких воротах, коли ми

воювали з Володимирком. Я вертав з весільною четою з Буди, з нами йшов Гейза зі своєю армією на Володимирка. В Сянїччині, якийсь маляр захопив мою жінку, ще як дівчину, на коня і втік з нею... За годину після того я надбіг зі своєю четою, а у Вуличі, де жила жінка, слід по ній застиг. Батько її, як сяніцький воевода боронив замку, мати пририта горем плакала у своїм дворищі. Більше в хаті нікого не було... Я не знав, що далі робити. Тоді прибіг до хати якийсь молодець, майже ровесник жінки, товариш її дитячих забав, і показав мені дорогу, куди маляр повів дівчину. Посідали ми оба на коней, дігнали маляра і відбили дівчину, що її маляр, зв'язану, вкинув до Сяну. Від тоді взяв я його з собою до Звенигорода. А тому, що відкрив я в нього великий талант до воєнного ремесла, то й зівстав він моїм начальником замкової сторожі, а з часом моїм першим полководцем; він під Галичем урятував мені життя.

— Подивляю його, чудова людина, це рідкість в нинішніх часах. З якою посвятою він опікувався в дорозі мною і твоею жінкою, того йому ніколи не забуду. Сьогодні таких вірних людей нема, хіба ще десь там, може, між лемками такого знайшов би... Та я, брате, ще дуже перемучений, мушу ще кілька днів посидіти в теремі, щоб відпочати — і на тебе, брате мся одинока надія, що ти мені допоможеш...

— Брате Ізяславе, я не Юрій Долгорукий, для тебе, брате, пожертвую всі мої сили, щоб тебе рятувати. Ціле життя буду за тебе боротися, щоб направити заподіяну кривду... Маю надію, що ми оба в спільці докажемо цього. Добре, брате, що до мене приїхав. Я відкрию тобі одну тайну, що може нам обом допомогти...

— Що ж такого? Слухаю тебе...

— Знаєш, брате, я задумую зробити похід на багатий гóрод Олеше, що над Чорним морем. Там багатства з цілого світа. Гóрод той платить дань раз хазарам, раз Київу, то грекам, а й половці там часом поживляться. А по правді — Олеше повинно постійно належати до Берладу.

— Гм-гм, — подумавши трохи, сказав згодом великий князь. — Гóрод цей справді повинен належати до Берладу, а відтак разом з Берладом — до Галича, як найближча точка опору для Галича над Чорним морем...

— Брате Ізяславе. Там буде можна запсогтися, звідтам мої берладники нераз, давніше, вертали навантажені добичею. Я оголошу похід по цілім моїм князівстві, ти тим часом відпічнеш, а відтак рушимо оба в дорогу... Ручаю тобі, брате, що по тім поході ти вернеш до Києва, а я до Галича...

— Коли я, брате, застарий трохи до такого походу по степах — час бо вже відпочити по давніших воєнних походах...

— Бог батько, брате, поїдемо поволі, я постарюся про всі вигоди для тебе, брате, в дорозі...

За місяць після тієї розмови оба князі вирушили на чолі двох добре озброєних полків, в яких було до п'ятсот вправлених воєвників.

Їхали серед великих труднощів, через високі спалені від сонця буряни, в яких ховалися коні з вершниками... Люди й коні терпіли страшну спрагу, горло засохло, як підшва, не було води... Час від часу їзди пускали коней на пашу, а самі виривали з розпаленої землі цибулясті рослини, щоб добути з неї бодай краплину соку для злегчення спраги...

Після тижневого тяжкого походу, доїхали над беріг Чорного моря. Там при маленькім ручаю, що ледве

слизлив по розпеченій землі, вгасили спрагу й розложилися в балці табором, щоб відпочити.

Тут оба князі відбули зі своїми полководцями воєнну нараду. Щойно на тій нараді відкрили своїм воїновикам ціль походу.

— Їдьмо зараз на Олеше! — закричали воїни.

— Зараз не можна! Заказую під карою смерти, — сказав полководець Яр-Бусович. — Вам здається, що Олеше так легко здобути, як з'їсти печену курку... Там його добре стережуть воїни і то добре озброєні... і їх там повно... Найперше мусимо вислати двох проворних розвідників, щоб перевірили весь ґорд, і з котрої сторони його найлегше можна здобути.

— Я перший зголошуюся на розвідника, — відозвався князь Іванко.

— Ні, княже! Ти цього зробити не можеш, — відповів полководець. — Ти голова всьому проводові, ти князь. Без тебе пропасти може ціле діло...

— Не бійся, брате, — сказав Іванко. — Я мушу піти за розвідника, я сам мушу перевірити якою стороною треба буде напасти на ґорд... мене ніщо не здержить від цього діла...

— Як так, то піде чотирьох розвідників, один для охорони твоєї особи, княже.

— Мені не треба охорони, я скоріше їх всіх охороню, ніж вони мене. Я мушу сам перевірити, які там люди живуть, якою мовою говсрять і які в них багатства, — сказав Іванко до своїх друзів.

Іванко вперся й пішов. Великий князь, знаючи впертість брата, не спротивлявся, лишився сам. Було йому прикро, старшому чоловікові, бути самому без товариша не долі, без приятеля, друга. Поволі минали йому хвилини очікування повороту князя-брата.. Ану ж, трапиться нещастя... що йому тоді самому, ста-

рому, тут, в так далекім краю робити... прийдеться по-неволі загинати...

Великий князь, перемучений тяжкою дорогою і невеселими роздумами, положився в наметі, щоб трохи відпочити...

Після однотижневої неприязности, князь Іванко вернувся з одним лише розвідником, два інші пропали.

— Вставай, брате, їдемо на Олеше, — сказав Іванко до Ізяслава, що лежав спокійно в наметі. — Там великі багатства, буде за що княжити в Києві!

— Ні, брате, я вже не поїду на Олеше. Я щось нездужаю, перевтомився, мушу відпочити, — сказав Ізяслав до Іванка і сумними очима повів довкола...

Іванко зажурився, побачив на лиці великого князя, що йому вже не до їзди на Олеше... По нараді з полководцями, вибрався Іванко з обома полками нічною порою в похід, лишивши хворого великого князя під опікою знахара і сильної сторожі.

Під мури гóроду прибули на світанку, хвилину відпочали в німій тишині. Лишивши коней за гóродом в очеретах, підступали в найбільшій обережності під укріплене місто, і від сторони моря вдарили на нічну сторожу, яку пересікли і вдерлися в гóрод, де люди спали ще кріпким сном.

Берладники з диким криком кинулися на другу досить численну нічну сторожу в гóроді, перебили її, та почали грабувати багаті склади. Населення, пробуджене зі сну, ставало тут і там до оборони свого майна, але й їх перебито, а багаті склади товарів розграблено... Решта населення поховалася по норах, а берладники на навантажених возах вивозили з нещасного гóрода дорогоцінні речі, дорогу срібну посуду, золотом ткані парчі, гроші, запаси хліба, бочки дорогих вин,

малмазії й повні скрині південних овочів, як фіг, дактилів, цитрин...

Через порозбивані брами г'орода зі співом на устах від'їхав Іванко Берладник з величезними багатствами до станиці великого князя Ізяслава, в надії, що зробить великому князеві не абияку прислугу...

Увійшовши до намету свого добродія, побачив Іванко, що великий князь віддав при ньому Богові духа...

Іванко Берладник залишився сам...

— — — — —

XXIII

Полки Ярослава Осмомисла після київського походу сильно ослабли. Не могли ніяк гнати по степах за противниками. Мучилися дуже, а найбільше нарікали на брак води.

Князь Ярослав, по нараді з полководцями, післав полки на відпочинок. Постановив відтак стреміти до опанування Берладу ріками Дністром і Прутом, і тоді спрямувати відпочаті полки, щоби бути близько води. З тією метою дав приказ будувати кумбари й баржі для перевозу війська.

Закипіла робота. Князь запряг до тої роботи себе і свій народ...

Але не всі галичами піддержували думки князя. Дехто противився плянам Осмомисла... Почались нарікання, ширили невдоволення... Найшлися й такі одчайдухи, що їм надокучила вічна праця для держави — хотіли по старій привычці спокою... Почали негодувати на князя... В очі говорили одне, а позаочі зра-

джували його, намовляли до непослуху, пхали народ до бунту. Дійшло до того, що посилали секретно послів до Іванка з зазивом: Як ти, княже, з'явишся під Галичем зі своїми полками, ми всі перейдемо на твою сторону, тобі поправді належиться галицький престіл, а не Ярославіві...

На чолі тих невдоволених станули старі бунтівники з часів князя Володимирка — Ковильний і Шкурак... Вони готові були для своєї вигоди продати князя й цілу державу.

Повторилися часи Володимирка... Таких людей не бракне ніколи...

Однак більшість народу гляділа тверезо на стан речі, і станула річуше по стороні Осмомисла, та помагала щиро князеві...

Закипіла робота на всіх полях, а найбільше в лісах при будові кораблів і барж для воїнів.

Князь був у веселому настрою духа. Його вітху піднесла ще вище вістка про шляхетний поступок князя Іванка і свого воєначальника Івачевича під Кучельмином... Князь казав собі щоденно точно розказувати про цей епізод...

— Вірю в перемогу доброго в людині, вірю в шляхетність людського духа, — казав до боярів Негвара, Судиславича та інших, що любили з князем філософувати. — Не може бути, щоби зло брало верх над добром... Добро мусить перемогти, а зло згине.

Я бачу, що ми з князем Іванком ще зійдемося і будемо разом працювати над дальшою розбудовою нашої держави, котру так гарно мій батько розпочав, а мені так тяжко кінчити. Я не розширив її границь і не побільшив ані на один крок, тому, що дотепер боровся зі злом, яке показалося страшним во-

рогом для нашої держави. Однак я бачу в поступку брата Івана зворот до доброго.

— А що робити, щоб не допустити до поширення зла, щоб його в зародку знищити? — запитав боярин Негвар.

— Два чинники можуть це зробити, родина й держава, а їм обом повинна помагати церква Божа.

— Як то розуміти, княже, у нас є всі три чинники — і родина, і держава, і церква... А чому ж стільки зла на світі?

— Бо ніхто не сповняє, як слід, своїх обов'язків через надмірну любов самих себе, яка з часом розвивається у жажду наживи. Ця жажда переходить поступово в пристрасть, яка засліплює людину, відбирає їй розум і веде на бездоріжжя.

— А що робити, княже, щоб не доходило до такого беззаконня?

— Що робити? — запитав, сміючись, князь... — Що робити, питаєте?.. Кожна родина повинна бути приготована до виховування своїх дітей... А виховати діти, це найбільший батьківський обов'язок, виховати їх так, щоб вони були спосібними робити тільки все добре, а зло буде само від себе зникати. Виховати дітей на добрих громадян це така жертва, що більшої людина понести не може. Людина повинна зректися свого особистого щастя для щастя дітей, повинна відмовити собі всіх утіх і приємностей свого особистого життя, а віддатися вдень і вночі на виплекання того, що називаємо добрим в душі своєї дитини. Це праця велика, вона часто переходить сили людини, тому так мало людей виховує добре своїх дітей. Із-за власної любови самого себе, залишаємо своїх дітей їхній власній судьбі, або не маємо часу ними займатися, тому так

багато наростає в них зла, з якимч батькам і державі тяжко потім боротися.

— А як держава може допомгти виховати дітей?

— Зараз скажу, — відповів князь, але в тій хвилині прийшов отрок і заявив, що прибули з Царгороду грецькі послы й бажали б з князем говорити.

XXIV

Після того, як прибули грецькі послы, розійшлася в Галичі чутка, що грецький імператор Мануїл збирає наємні війська до боротьби з сарацинами,* які появилися з далекого сходу ча терені передньої Азії, підбили багато народів, а тепер загрожують Візантійській державі, християнській вірі та ширять науку Магоммеда вогнем і мечем...

Страх упав на всі християнські народи. Обов'язком грецького цісаря, як першого сина християнської церкви, було боронити Христову віру, а тим самим і свою державу. З тією метою порозсилав цісар послів до всіх сусідніх володарів з проханням, дозволити на збір добровільців до своєї армії, за що цісар зобов'язався добре платити. Передусім шукав імператор відважніших, славних ватажків-кондотьерів, як провідників, які могли б доставити цілі полки озброєних войовників.

Цісарські послы загостили також на двір цісарського швагра князя Ярослава з просьбою про поміч з такій небезпечній ситуації. Князь Ярослав, маючи в себе вдома досить клопотів, нерадо згодився на про-

* Сарацини — загальна назва арабів і всіх вірних магометан.

сьбу цісаря, але дав дозвіл на таку важливу потребу. В цілім галицькім князівстві настав через те великий рух...

Цісарські висланики появилися також у Берладі, з просьбою до князя Іванка. Його слава, як хороброго лицаря, лунала широко по світі, а про його воєнні подвиги на далекій півночі оповідали також на цісарському дворі. Хтось піддав цісареві думку, щоб запросити князя Іванка на провідника тих наємних військ, і йому віддати верховний провід.

Князь Іванко цікавий на лицарські пригоди, прийняв запрошення цісаря та згодився зайняти пост начального провідника того воєнного походу, але за готові гроші, які йому зараз виплачено.

Зібравши три тисячі берладників, розділив їх на десять полків, і подався з ними за Дунай...

З пісню на устах вирушили берладники у далекий світ, шукати у воєнних пригодах щастя-долі. На чолі цього походу їхав князь Іванко зі своїми вірними дружинниками, а в тому і з сердечним своїм приятелем, Яр-Бусовичем.

Не судила доля мати
В своїй землі хліба їсти,
Шукаємо щастя-долі

У чужині, у безвістях... — лунала пісня по широкому степу. За Дунаєм горнулося до Іванка багато мезамврійців і південних слов'ян — сербів, дальматинців, чорногорців та хорватів. Всі хотіли служити в Іванкових полках, всі завидували слави берладникам...

Зробивши біля Царгороду перегляд Іванкових полків, начислив їх цісар двадцять два, в яких служило понад шість тисяч добре здисциплінованих воїнів. Ці-

сар зрадів дуже і затвердив Іванка верховним вождем всіх помічних сил. В кілька днів пізніше наші берладники виїхали на грецьких кораблях морем на місце бою, серед великої радості всього грецького населення.

За місяць після від'їзду Іванка з Берладі, з'явилися під Галичем Ярославові кумбари, що привезли велику скількість грецьких товарів до Галича. На кумбарах майоріли синьожовті прапори, звіщаючи щасливо перебуту дорогу. В Галичі запанувала з тієї причини велика радість. Купці повиходили на беріг Дністра, сердечно вітали залогоу кумбар, а вони тішилися, що щасливо минули Берладь. Князь Ярослав вийшов зі своїм двором над беріг Замкової гори, радувався ще більше, ніж його піддані й дивувався, яким чудом не розграблено кумбарів...

Думав собі, що певно душа князя Іванка переминая від часу події під Кучельмином... Певно в його душі добро взяло верх над злими прикметами. Тішився, що від тепер оба будуть до спілки працювати над далішою розбудовою галицької держави. В своїй уяві бачив, що від тепер ніщо не буде стояти на перешкоді, щоб закріпити сильно державу об береги Чорного моря.

Коли щасливі купці станули перед князем, Ярослав з роз'ясненим лицем сказав:

— Тішуся дуже, що ви щасливо прибули до нас з так далекого світа. А коло Берладі не було яких неприємностей, а в Малім Галичі не було нападів?

— Ні, великоможний княже, всюди спокій, а найбільший в Берладі.

— Що ж такого сталося?

— Бо там майже нікого немає... Князь Іванко

вирушив з великою силою войовників на службу до грецького цісаря.

— Що ви кажете?!

— Так, милостивий княже, Іванко став начальним провідником усіх наємних царських військ, і буде воювати сарацинів.

— Що я чую? Я ж нічого не знав..

— Так, так, ваша милосте! Оповідали наочні свідки, що зібрав більше як сто тисяч войовників. Народ з усього світу до нього горнувся, він добре платив. Навіть такі люди до нього горнулися, що мали голови як кінь, а були й такі, що летіли повітрям, а все до нього та до нього, а він усіх приймав.. Під час від'їзду його войовників кораблями, в Царгороді цілу ніч співали Іванкові «Многая літа», як якому великому героєві.

Галицький володар здивувався мило тим всім, що заіснувало, спокійно відітхнув і сказав до свого окруження:

— Судьба народів, як і кожної людини є в руках Провидіння. Я тішуся дуже тим що сталося, і помолюся до Всевишнього, щоб покермував судьбою мого брата, князя Іванка так, щоб у далекій чужині діла його великого таланту принесли славу й добре ім'я нашому народові. А весь свобідний час, замість на безплідну боротьбу з ним, я пожертвую на дальшу розбудову нашої держави, щоби в ній було всім добре, щоби в ній не було ні бідних, ні голодних.

XXV

Боротьба з сарацинами не вгавала..

До Європи приходили час від часу різні вісті. До-

ходили вони через паломників і в Україну. Раз, що християнські війська відносили перемогу над невірними, іншим разом, що невірним вдалося перемогти греків і просунути в напрямі на Європу, через що грецьке царство загрожено. Приходили навіть заклики до владик, щоб вірні молилися по всіх святинях про Божу ласку для християнської зброї...

Князь Ярослав часто гостив у своїм теремі різних путників, то богомольців з гори Атос, то паломників з Господнього гробу, і часом від них де що довідувався про події на сході. Але про Іванка нічого не міг довідатися. Часто передавав через паломників пожертви до Господнього гробу за перемогу християнської зброї, та передавав привіт братові Іванкові, але, на жаль, від брата нічого не міг довідатися. Не доходили від нього ніякі вісті.

В кілька літ пізніше з'явився на дворі галицького князя, суперник грецького царя, царевич Андронік, претендент до царського престолу...

Ця візита не була мило бачена Ярославом Осмомислом, але князь, як чесна й висококультурна людина, прийняв царевича ввічливо, з почеснями, які належали членові пануючого роду.

Царевич Андронік забарився довгий час у нашій країні. На його утримання призначив князь доходи з кількох міст... Царевич майже щоденно бував гостем на княжій дворі. Вони оба провадили часто цікаві політичні розмови. Царевич розказував багато про відносини у Візантійській імперії, про нових грізних ворогів Візантії й цілого християнського світу — сарацинів, про клопоти імператора з тими ворогами, про важкі війни, які мусить з ними провадити. Розказував, що при допомозі наємних військ, вдалося імператорові розбити цих новітніх хижаків, і від-

сунути їх від границь держави, але чи на довго — Бог це знає, бо це народ геройський, упертий і завзятий. До того ж вони фанатичні визнавці віри в Магоммета, а противники Христа.

— А чи невідомо дещо вашій милості, яку ролю відиграли в тій боротьбі полки зформовані нашим князем Іваном Ростиславичем, званим Берладником?..

— Знаю. Якраз тим полкам завдячує багато імператор Мануїл, а надівсе, їх хороброму начальникові Іванові.

Коли князь почув таку похвалу для Іванка, його лице роз'яснилося і він сказав:

— Дуже тішуся, що мій брат, князь Іван, діждався такої похвали... Це добрий лицар і хоробрий воїн, він правдиво любить воєнне ремесло...

— Я сказав би, що дуже відважний, але не зрівноважений. Уміє за собою пірвати до бою цілі полки, але робить це без глибокої застанови, а це, часом, не дуже вказане. Він є відображенням одчайдушного степовика, що воєнне ремесло уважає ціллю свого життя, а не як середник до осягнення вищої мети. Він свого часу голосний був на цісарському дворі.

— Бачу, що ваша милість добре його схарактеризували... А де ж він тепер обертається, в котрих сторонах?..

— Га, тепер він у царстві небеснім!

Почувши ці слова, князь Ярослав порушився нервово на лаві й голосно крикнув:

— Що?! Якто, князь Іванко не живе?

— Так, не живе, — лагідно відповів цісаревич.

— А що ж йому сталося? Господи, Боже, мій, що я чую?! Що йому такого сталося? — кажіть скоріше, ваша милосте!

— Я добре не знаю, справа не вияснена, але правдоподібно його отруєно...

— Господи, Боже! Що я чую? Ваша милосте, будь-ласка, скажіть, коли це сталося? Де? З якої причини і хто його отруїв? Такого лицаря!..

— Отруєно його в гброді Солуні, над Егейським морем. Це знаю певно, що там, на приказ імператора перебували його полки на відпочинку після побіди над сарацинами... Але хто його отруїв, за що? — того я не знаю — бо якраз я мусів виїхати з Царгороду, як імператор приказав перевести гостре слідство. Хто допустився цього поганого діла, і позбавив імператора знаменитого полководця — не знаю... Але ваша княжа милість може довідатися про все на цісарськiм дворі, тим більше, що це був князь вашого роду, брат...

— Господи помилуй! Господи помилуй! — повторив голосно князь Ярослав.

Ця вістка зробила на Ярослава сильне вражіння. Він поблід, лице закрив долонями та в думках перейшов ціле життя Іванка. Сльози з'явилися в його очах. Андронік підвівся з лави, жалів навіть, що розказав цю подію, котра так зворушила галицького володаря.

Однак Ярослав скоро запанував над собою, встав із-за стола, підніс руки вгору і сказав:

— Господи милосердний! Прийми душу брата мого Івана до царства небесного, не суди його по беззаконням, а по великому милосердю Твоєму!

Потім відіззався до приявних:

— Жаль мені, щирий жаль, такої талановитої людини, як брат мій, князь Іванко. Він у спілці зо мною був би багато добра зробив при будові нашої держави. Я бачу, що під Кучельмином змінилася його ду-

ша, коли він пожалів видати наш гóрод на розграблення диким половцям, своїм спільникам. Я жив від того часу надією, що ми оба зійдемося до спільної праці для добра нашої держави... Однак не судилося... Хай йому земля буде пером, за котру боровся, і за котру життя віддав.

XXVI

Княгиня Горислава мусіла далі серед воєнної завірюхи скитатися зі своїм малим синком Ростиславом по різних монастирях.

Вона пробувала не раз, не два переконати Іванка, щоб залишив скитальче життя, щоб не вислугувався іншим князям, а осів напостійно на одному місці, бодай навіть в Берладі, і почав працювати над піднесенням добробуту держави, а тим самим і свого добробуту.

Однак всі її зусилля показалися безуспішні, судьба переслідувала Іванка далі й далі.

— Видно, так мені на роду написано, — відповідав Іванко безжурно...

— Але ж людина є ковалем свого щастя, — говорила жалісно княгиня...

Переходячи під час воєнної небезпеки з місця на місце, опинилася княгиня у спокійному смоленському монастирі. Тут, під доглядом дбайливої матері, виріс малий Ростислав на гарного юнака. Мати-страдальниця старалася дати своєму одинаковій найгарніше виховання. Своє життя посвятила для щастя дитини, бо

бачила, що чоловіка не відверне від походу до Греції... Пізнала, що жадоба воєнної слави у нього непоборна, майже хвороблива, і тим більше присвятилася вихованню сина, одинокої своєї потіхи. Жила надією, що у сина відмінний і кращий характер, як у її чоловіка...

Дитина виросла на гарного молодця, вчила його мати, крім інших чеснот, також любови рідного краю і посвяти для нього. Вказувала йому на свою Лемківщину, на гарний Звенигород, на Галич, як його вужчу батьківщину... Співала йому лемківські пісні. Розказувала про діда Ростислава, перемиського князя, як доброго та дбайливого господаря, про воєнні подвиги його прадіда Володаря, про сяніцький замок, про неможливість його здобуття. Розказувала, якто мадяри цілою своєю воєнною силою не могли його здобути, бо замку боронив її батько, як то її молододу дівчину хотіли забрати в полон, як Іванко освободив її з рук напасників. Розказувала, як тітка його батька вийшла заміж за грецького цісаря, до котрого батько тепер поїхав помагати воювати поганих сарацинів, — за що цісар напевно віддячиться йому здобути рідний його престіл...

Вказувала йому на обов'язок жити та працювати для краю його батьків і дідів, що там, де Сян пливе, його будучність, там він, як виросте, повинен доходити свого уділу у краю теплім, підпертім гарними Карпатськими горами.

Слухаючи таких розповідей, молоденький князенко мріяв про рідну землю, про сині Карпатські гори, про срібнолентий Сян, про крутий Дністер.

— Мамо, а високі Карпатські гори? А можна їх перейти? А далеко до Галича? А коли поїдемо на Лемківщину? А чи живе твій батько у Вуличі? А стрімка

сяніцька гора, на котрій стоїть замок Володаря? За-співай мені, мамо, ще якої лемківської пісні.

Такими питаннями засипував князенко щоденно маму. Вона заспокоювала буйну уяву дитини, як могла і вміла, кріпила в ньому надію на краще завтра

Коли князенко виріс на гарного молодця, княгиня постаралася для нього про невеличкий полк, що був під командою кількох старшин, які служили давніше його батькові. В тім полку вчився молодий князенко военного ремесла, з тим полком виїхав пізніше молодий князь Ростислав шукати свою батьківщину, про котру вічно мріяв.

XXVII

В кільканадцять літ після трагічної смерти князя Іванка, з'явилися в Смоленську два, на білих конях, озброєні бояри.

Було це посольство з Галича до княгині Горислави, та її сина, князенка Ростислава; тими посланцями були — Мирослав Негварич та Святослав Судиславич, сини великих галицьких бояр, колишніх дорадників князя Ярослав.

— Що ж скажете цікавого, дорогі гості, з таких далеких, але близьких нашому серцю сторін? — питала княгиня Горислава. — Мило нам повітати вас, і разом почути з ваших уст, як живеться нашому народові у вашім і нашім краю...

— Зле, княгине, в нас, нема нічого доброго...

— Що ж такого? — запитала з цікавістю княгиня.

— Віда у нас, княгине, колотнечі, гризня, мадяри на нас натискають, оскорблюють нас і наших дітей,

використовують народ, безчестять наших жінок і дочок, з Божих храмів поробили собі стайні...

— Що ви кажете, а що ж князь Ярослав на це? Він допустив мадярів до свого краю?

— Князь вже від року з Богом спочиває.

— Так... Хай з Богом спочиває, скривдив дуже мого чоловіка, тепер вони оба на Божім суді. Ну, а що ж діти його, не панують у вас?

— Ні, княгине, — діти не принесли нам такого щастя як батько. Один на другого нападав, один другого виганяв з Галича... Ледачий Володимир розпився, вдався до свого діда Юрія Долгорукого, а згодом віддався під опіку мадярам...

Мадяри його прогнали, а самі заволоділи Галичем... У нас тепер на престолі молоденький мадярський королевич-дітвак, під опікою мадярських вельможів. Дуже гноблять нас, шкуру деруть...

— А чому ж ви не прикликали меншого сина Ярославового, Олега, коли Володимир показався ледачий?

— Не було згоди на це у нас, між боярами. частина бояр не злюбила Олега, хоч добрий господар з нього був, в батька Осмомисла вдався, точнісінький батько, а що за голова — го-го-го! Була би радість з ним, бо розум великий мав, як батько. Але що ж? Не злюбили його, бо він не був шлюбним сином князя з законної жінки...*

— Та це правда, — відповіла княгиня, — а що ж Володимир, чи вже справді такий ледачий був? га?

— Так, княгине, не можна було його терпіти на престолі. Змовлявся з ляхами, то з мадярами проти нас, жінку відіпхнув від себе, а взяв собі якусь по-

* Це був нешлюбний син Ярослава і Настасі з Чагрова.

падоу й невінчаний з нею жив, віддавався п'янству, як Юрій у Києві, велике згіршення в Галичі творив, аж укінці самі мадари його прогнали, а нас тепер страшно мучать, людей убивають, дворища підпалюють...

— Га, як так, то горе у вас, — сказала княгиня.

— Горе у нас княгине, велике горе, і не буде добра, доки чужинці над нами будуть знущатися, — сказав Судиславич.

— Горе наше скінчилося б, княгине, якби ваша милість хотіла нам допомогти.

— Якто я? — відповіла здивована княгиня.

Посли поглянули на молоденького князенка, та сказали:

— Надія на вас, милостива княгине, така, якби ви післали нам свого князенка до нас на княження. Йому садинокому належитья поправді галицький престіл, для того, що його батько княжив у нас й мав більші права до нашого престола, як старший син перемиського Ростислава... Господь карає нас за гріхи наші, за гріхи наших предків, що допустили до такої кривди. Сьогодні ми хочемо направити цю кривду, і приїхали іменем всіх галицьких бояр перепросити вас, княгине, за кривду, яку зробили ми вашому чоловікові й вашій дитині, і просимо його до нас на княження.

— Гірка це просьба, тепер як у вас на золотокованім престолі сидить мадяр і знущається над вами. Ви тепер просите... Нагадали собі в нещасті.

— Сама в нещасті, княгине, поможи нам в нашій біді... В нещасті пізнали ми кривду, хочемо її направити, бачимо, що Господь нас карає за кривду. Дозволь, княгине, своєму синові до нас на княження. Видно, що Господь цього хоче, щоби ми направили кривду, інакше Галич цілком пропаде, змарніє... Чу-

жинці поневолять нас, пропаде золотокований престіл, пропаде слава Галича! Пропаде «достоїнство» батьків і дідів твоїх, княгине.

Княгиня задумалася, сльози заблищали їй в очах. Вона сказала:

— Князенко ще молоденький, щойно має п'ятнадцять років, у нього є маленький полк, не цілих двісті воїнів.

— Мамо! Треба Галич рятувати! Ти мені так багато розказувала про Галич, так багато про Сянік, про твою Лемківщину, треба їм допомогти, мамо, треба їх рятувати! — сказав палко молоденький князенко.

— Я казала вам, що в нього малий полк.

— Милостива княгине! Хай лише князенко з'явиться під Галичем зі своїм полком, всі галичани перейдуть на його сторону, на це Бог нам свідком і святий хрест.

Наступного дня княгиня Горислава подякувала смоленському князеві Ігореві Святославичеві за хліб-сіль...

Молодий князенко сів на білого коня, і на чолі свого полку від'їхав до батьківського Звенигорода.

XXVIII

Князенко Ростислав Іванович не гаяв часу. Його очі горіли жадобою слави. Душа бажала здобути Галич, дідицтво своїх предків.

Їхав чимскоріш на білому коні, освободити батьківщину з рук диких мадярів, що в наших церквах

тримають своїх коней, що збещують сестер його мами, такої доброї мами.

Їхав помстити кривду своєї мами, яку мадари в молодості пірвали з дому батьків і хотіли зневажити її, забрати в полон. Їхав чимскорше побачити рідні сторони своєї мами, дорогу Лемківщину, про котру мама так багато йому розказувала. Хотів помолитися в тій монастирській церковці, де його мама молилася як була молоденькою дівчиною, хотів побачити дворище діда, де мама так завзято боронилася від поганих мадярів. Князенко їхав чимскорше, щоб стати твердою ногою на рідній землі. Найперше заглянув до свого рідного Звенигорода, де побачив денне світло, і де мама колисала його, де співала при колисці лемківські пісні. Хотів побачити те місце, звідки мусів на руках у мами тікати світами...

Князенко відітхнув у Звенигороді на повну грудь. Тут старі звенигородці вітали його приязно, щиро, розказували про його батька. Пізнали маму, прийняли свою княгиню і не хотіли пустити від себе. Тут князенко відітхнув свіжим повітрям, тут найшов першу поміч для завершення своїх плянів. За тиждень звенигородці зформували йому другий полк воївників, з якими пішов під Галич. Князенко спішився... Очі в нього горіли вогнем, хотів соколом стати під Галичем. Там всі його ждуть, всі галичани отворять брами, перейдуть на його сторону, бо присягали на хрест...

Князенко поспішав чимскорше, рідне повітря наповняло груди, окрилювало сили... Чотирнадцятого дня після виїзду зі Смоленська, став князенко під Галичем. Біля нього два полки, разом чотириста воївників...

В Галичі велика радість — в горіді віха, б'ють

в дзвони, дякують Всевишньому за правовірного князя. Багато воїнів і городян прибуло через заборолу, ночами, до князенка. Зауважили це мадяри. Замкнули гóрод, вивезли закладників, стягнули полки з дальших сторін... Та не зважаючи на те, ночами переходили галичани на сторону князенка, і з тих перехідців зорганізовано невеличкий, в двіста воїнів, полк.

Під Галичем почалася боротьба.

Молодий і завзятий князенко виступив з трьома полками проти двічі численнішого ворога.

Вірив, що хоробрістю і посвятою переможе мадярські полки, а галичани, побачивши його відвагу, всі перейдуть на його сторону, як присягалися.

Закипіла страшна боротьба на мечі. Князенко доказував чудес хоробрости — де вдарив мечем, там відлітала голова. Його воїни, здавалося, непобідимі. Ціле побоєвище устелили мадярськими трупами, з котрих зробили оборонний вал. Із-за цього валу пускали на ворогів без упину гартовані стріли. Проти горстки непобідимих князенкових воїнів, мадяри випровадили з гóрода свіжі полки, які почали окружати князенка.

Вірні приятелі, що ще служили його батькові, остерігали князенка, щоб не вдавався в нерівний бій, бо побачили, що галичани не додержали слова і не перейшли всі, як обіцями і присягали, на його сторону. Навіть деякі, що були вже в його полку, побачивши нерішучість по стороні братів і перевагу по стороні мадярів, вернулися тайком вночі до Галича, виправдуючись тим, що у них рідня є заложниками в мадярів, у того брат, у того сват... Тільки мала горстка харак-

терних галичан, що присягала на святий хрест, залишилась вірна князенкові.

— — — — —

Князенко погнівався страшно на невірних галичан. Його молоденька душа перший раз в житті пізнала підлоту людської душі. Це його страшно заболіло. За намовою вірних приятелів, щоб відійшов з поля нерівного бою поки час, князенко в обуренні сказав: «...аж ловлять голову мою, хай Господь судить їх і той святий хрест, що його при мені цілували, і вже не хочу блудити в чужій землі, але хочу голову свою положити в отчизні своїй...»* і в одчаю кинувся в середину неприязельських полків, де знову закипіла страшна боротьба. Мечі вдаряли об мечі, в повітрі чути було запах теплої крові. Трупні з обох боків устелили побоєвище. Стогін ранених розлягався в повітрі, а князенко з останньою горсткою своїх хоробрих воїв сильним наступом почав ломити малярські полки... «Не хочу в чужій землі, — повторяв князенко, — но хочу голову свою...» — в тім несподівано, під копіїним ударом малярського войовника, захитався князенко на коні та повалився на землю... — «положити в отчизні своїй...»

— — — — —

Перемучені князенкові воїни впали із сил, їх малярі окружили...

— — — — —

* Так записано в »Іпатіївському Літописі«.

Скривавленого князенка, ледви живого, доставили мадяри до Галича...

Ця подія зворушила до глибини душі вірних йому галичан. Вони силою вирвали його з рук жорстоких мадярських воїнів і проголосили прилюдно своїм князем.

Народ в Галичі також станув по стороні князенка Ростислава, і проголосив його своїм князем...

Все населення вхопило за мечі, і жорстоко показало мадярів, вигнавши їх за мури міста. В Галичі настала велика радість, раненого князенка посадили на золотокованім престолі.

Однак мадяри не дали за вигране...

За кілька тижнів впровадили під мури гóрода свіжі полки й облягли замкнену столицю...

Заграли метавки, загуркотіли праці, каміння летіло на дахи міста, калічило людей і воїнів, які без сильного проводу почали опадати духом... і в кривавім завзятім бою уступили з городських мурів...

Після двох тижнів безнастанних боїв дикі мадяри вдерлися в гóрод, і підступили під княжий замок, де лежав ранений князенко, що стогнав з болів, та заохочував братів до витричалої оборони. Він вірив сильно, що станеться якесь чудо, що всі галичани з'єднаються, перестануть сваритися, а стануть, як один муж разом до оборони своєї вітчизни, до оборони своєї незалежності. Вірив, що наступить якийсь всенародній зрив, і галичани виженуть ворога. Його очі палали вогнем, хотів яставати, хапався за меч, а голова опадала на подушки, гар'ячка збільшалася, князенко почав маячити...

Раз-у-раз будив його брязк мечів, зойк ранених на дитинці...

— Браття, рятуйтеся! — крикнув князенко.

— Бийте мадярів! — Після чого склонив голову на подушки і став маячити:

— Мамо! Далеко Галич?

— Мамо! Заспівай мені лемківської пісні...

В тій хвилині, під сильними ударами мадярських тпорів розбито замкові двері, звані царськими ворістами...

Дикі мадяри вдерлися до княжого терему, де мусли здобувати кожну грідницю з осібна, бо їх боронили отроки. По трупах отроків і деяких бояр, що боронили приступу до грідниці хворого князенка, мадяри вивалили двері і вдерлися до середини.

Вірні дружинники обступили раненого князенка, і на Бога просили зі сльозами в очах лишити хворого в спокою. Розлючені мадяри не мали милосердя. Вирвали з рук дружинників хворого князенка... — «і приложивши смертне зілля до ран його, і з того умер, і положивши його в монастирі в церкві святого Іоанна».*

Так віддав життя своє за рідну землю останній князь з дому Ростиславичів...

Варт був ліпшої долі!

Незгода його згубила!

Не було єдності в народі...

* Так записано в »Іпатіївському Літописі«.

XXIX

Княгиня Горислава, довідавшись про смерть свого одинака, заридала:

— Боже! Мій Боже! За що мене саму на тім світі залишив?

— За що відібрав мені дитину?

— Чому караш мене так страшно?

— Боже! Де моя потіха?

— Чому я не маю права нею потішитися?

— Боже мій! Що ти зробив зі мною?

Вона впала непритомна на долівку у своїй келії.

— — — — —

Коли монахині довели її до притомности, вона бігала як непритомна по своїй келії, ламала руки, прикладала долоні до розпаленої голови... Всі думали, що княгиня зійде з розуму... Щохвилини ставала перед Розп'яттям і кричала:

— Боже мій, Боже, де моя дитина? Де мій Ростик? Чому він не нажився на світі?.. Боже, мій Боже, чому пожалував Ти йому теплоти сонця і в такій молодості забрав його собі?.. Ти подібних юнаків маєш мільйони, і ще Тобі його захотілося.

Чи він Тобі був такий милий, як мені?..

А може — ?!

— — — — —

Га! як так, Боже!

Хай буде Воля Твоя Свята!..

Ти мудрійший від мене!

Хай будет Воля Твоя... — княгиня схилила голову до землі й молилися...

XXX

Поволеньки княгиня приходила до себе, успокоїлася, але не зовсім...

Бували хвилини, що жалілася Богові на свою кривду.

Бували хвилини, що на весь голос кричала:

— Боже! Боже! Нащо забрав мені Ростика? Віддай мені його бодай на хвилину, а я Тобі знову його поверну... Хай на хвилину прийде до мене, і скаже, як йому у Тебе, Боже! Як добре йому там, я зверну його Тобі, Боже!

Бували хвилини, що княгиня вибігала з монастиря і легіла кудись у далекий світ... Відтак, схаменившись, повертала до своєї келії, ставала перед Розп'яттям і молилася голосно: — Хай буде Воля Твоя...

Не видержала княгиня довго у звенигородському монастирі...

Подякувала за хліб-сіль і поїхала з сестрою служебницею на свою Лемківщину...

— Іду додому, до свого батька, до своєї рідні...

Там буде мені краще, там присниться мені моя найдорожча дитина...

Бувайте здорові, сестрички, не згадуйте лихим словом, ви бачили, що я нещаслива... Ви бачите, що мене тяжко Бог покарав...

Їду в рідні сторони — може легше стане.

— Де мій друг? Де Яр-Бусович, немає, немає... — не чує, яка я нещаслива...

Їду на рідну Лемківщину, там мене прийме моя рідна сторона...

XXXI

Княгиня спішила чимскорше у свої рідні сторони... Їй здавалося, що там покине її журба наболілого серця...

«Упаду лицем на рідну землю, приложу печальне серце до батьківської землі, і мені стане легше».

Вечоріло, коли княгиня з сестрою служебницею зішла з підводи перед домом своїх ватків...

Тут пригадала собі свою боротьбу з мадярськими напасниками...

Вбігла до дворища батьків, перебігла всі кімнати, увійшла до пекарні, де застала прислугу:

— А де ж господар дому? — запитала.

— На молитві в церкві.

Княгиня побігла в напрямі церкви. Ішла поволі під гору, звільнила кроку й пристанула...

«Тут за мною гнали мадяри, тут я втікала, на дзвіниці сховалася... На дзвіниці боронилася дрючками, он там, в тім кутку...» Княгиня задумалася.

Пішла до церкви, в якій блимало слабеньке світло...

Тихо в Божім домі...

Перед образом Спасителя стоїть якийсь монах з сивою бородою, і читає вголос псалми.

«Сердце чисто созижди во мні Боже, и дух прав обнови в утробі моеї».

«Боже мій! Чи ж би то голос мого батька, сяніцького воеводи?» — подумала княгиня. Вона приступила ближче, і прислухалася голосові в словах:

«Жертва Богу дух сокрушен, сердца сокрушенна и смиренна Бог не уничижит»...

Пізнала голос батька. підступила ближче. Довга ряса, сиве волосся по плечах.

— Батеньку золотий, то ви?!

Монах подивився, і закам'янів... Псалтир упав з рук на землю.

— То ти, Славо, моя!

— Я, батеньку... — і припала йому до ніг.

Монах підніс доню і поцілувавши в чоло, сказав:

«Нині отпущаєши раба твоего владико...» Тішуся дуже, доню моя, що після тяжкого життя вернулася до дому батька, «да будет ім'я Господне благословенно...» — Ходім до нашого дому.

— Де мати моя, найдорожча мама?!

— Умерла того ж дня, коли помер князь Володимирко. Тоді я зложив уряд сяніцького воеводи, постригся в Сяноці, і від того часу тут ігуменую на своїм ґрунті, між своїми людьми... на рідній землі...

—**—
*—

Княгиня Горислава пішла за прикладом свого батька... Постриглася в Сяноці, вивінувала своїм коштом жіночий монастир, де по кількох роках стала ігуменею.

Вона вивінувала також монастирі в Терєбчі, Ме-

жиброді й Загір'ю, збудувала церкву в Лішні.* В Сяноці заснувала діточий захист і заопікувалася вихованням українських дітей, яких накликала до згоди і єдності, до любови свого народу, обряду і церкви.

— Пам'ятайте, діти, — казала щоденно княгиня: — **Незгода і сварня, це найбільші вороги нашого народу.**

Праця над вихованням українських дітей була найбільшою осолодою її життя.

Очевидці розказували, що після її смерти, на її гробі діялися чуда.

—*—

В рік після смерти княгині Горислави з'явився в Сяноці, старий лицар з сивою бородою. Він замешкав біля церкви св. Івана,¹ в домі багатого міщанина-кожем'яки Порфірія Сеха. В своїм мешканні перебував мало. Зимсю й літом цілими днями ходив по всіх церквах, або сідав на рундуку замку князя Володара, і вдивлявся в довколичні пасма прегарних Карпатських гір. Часами в погідні дні виходив на Сторожню² і там сидів годинами, звернений лицем на Білу Гору й думав свою думку. Найчастіше молився в монастирській церкві,³ де княгиня Горислава була ігуменею, звідси виходив на цвинтар, і сідав біля гробу княгині, і думав так годинами, вслухуючись в шум поближких дерев...

* В цих місцевостях були в старині монастирі, і в Лішні. нині спольонізованім селі, була церква, з якої дзвони є до нині в Межиброді (див. Записки Н.Т.Ш., том 149, ст. 101).

¹ Нині: Plac św. Jana.

² Нині: góra Mickiewicza

³ Нині: kościółek Franciszkanów.

Так сходили йому дні за днями, рік за роком...

Часом зникав десь із Сянока... Ніхто не знав, де він подівався...

Раз тільки перед старим церковним дідом вигорився, що був у Вуличі, ходив молитися за своїх батьків Бусовичів, похоронених біля монастирської церковці...

В кілька літ пізніше знайдено його мертвого на гробі княгині Горислави...

При покійному знайдено грамоту; він просив, щоб його похоронено біля ігумені Горислави, з котрою виховався і для котрої ціле життя терпів. Любив її...

К І Н Е Ц Ь

Писано в Лішні в місяцях липні і серпні 1934 р.

Este libro se terminó de imprimir
en el mes de setiembre de 1986
en los Talleres Gráficos Dorrego,
Av. Dorrego 1102, Buenos Aires

Доповніть свою бібліотеку такими виданнями:

- Іван Филипчак: «Княгиня Романова» — історична повість з княжої доби. — Ціна \$8.—
- Іван Филипчак: «Кульчицький — герой Відня», історична повість про 1683 р. Ціна \$8.—
- Іван Филипчак: «Дмитро Детько» — історична повість з XIV ст. — — — — Ціна \$7.—
- Іван Филипчак: «Будівничий Держави» — іст. повість з XII ст. — — — — Ціна \$8.—
- Іван Филипчак: «Іванко Берладник» — історична повість з XII ст. — — — — Ціна \$7.—
- Іван Филипчак: «За Сян» — (випродано)
- Ірина Дибко: «По стежинах душі» — поезії
Ціна \$4.—
- Ірина Дибко: «Білий Орел» — оповідання для молоді. — — — — — Ціна \$6.60
- Ірина Дибко: «Нарис про Людину» — переклади з О. Повпа та ін. англ. письмен. Ціна \$3.—
- Ірина Дибко: «На перехресті років» — поезії й драми. — — — — — Ціна \$5.—
- Джордж Орвелл: «Хутір Тварин» — переклад Ірини Дибко. — — — — — Ціна \$5.—
- Ірина Дибко: «Гільгамеш» — переспів найстаршого епосу сумерійської доби. — Ціна \$9.—
- Ірина Дибко: «На крилах дум» — (випродано).
- Ірина Дибко: «Ахнатон» — поема з життя древнього Єгипту. — Ціна: в м'якій оправі — \$5.—
в твердій оправі — \$8.—

Замовлення враз з належністю просимо висилати на адресу:

Mrs. Irene Dybko

2, Crescent Ave

Passaic, N. J., 07055 — USA